

НУКЛЕАРНИ ПРОГРАМИ СЕВЕРНЕ КОРЕЈЕ И ИРАНА КАО ФАКТОРИ НЕСТАБИЛНОСТИ У НОВОМ СИСТЕМУ МЕЂУНАРОДНИХ ОДНОСА*

Др Наталија П. Ромашкина**

У студији се истражују историјски услови и безбедносни проблеми због којих Северна Кореја и Иран улажу напоре у развој нуклеарног оружја и преузимају ризик сукоба с међународном заједницом. Значајна улога геополитике и променљивих односа с најважнијим суседима умногоме утичу на одлуке које обе земље доносе понаособ. На примеру ова два случаја проучавају се технички изазови у стварању неопходне инфраструктуре за остварење скупог и комплексног циља као што је развој нуклеарног оружја. Значајну улогу играју друге државе које омогућавају бржи развој потенцијала тих двеју земаља, а који оне не могу да остваре самостално. Оба случаја су вредна проучавања због њихове унутрашње динамике, али можда најважнији аспект ове студије (за дуже време и ширу глобалну заједницу) јесу инструменти међународне заједнице које она користи за контролу ширења нуклеарног оружја.

Ово је превод изворног текста који је публикован новембра 2007, у Occasional Paper Series No 13, у Европском центру за студије безбедности Џорџ К. Маршал.

Кључне речи: *нуклеарни програм, Северна Кореја, Иран, фактори нестабилности, међународни односи.*

Након завршетка Хладног рата била је распрострањена жеља да највеће претње безбедности из друге половине прошлог века, као и најразорнија опасност од ширења нуклеарног оружја, буду заборављене и похрањене у историју. Нажалост, као ни многе друге жеље из тог периода, ни ова се није показала остварљивом.

* Текст „North Korea and Iran's Nuclear Programs as Instability Factors in the New System of International Relations“, са енглеског језика је превела Душанка Пивљанин.

** Наталија П. Ромашкина ради у Центру за међународну безбедност Института за светску економију и међународне односе Руске академије наука. Докторирала је политичке науке, с посебним интересовањем за стратегију, војни аспект безбедности и војно-политичке анализе. Професор је у Руској академији војних наука и саветник Комитета за одбрану, руске државне Думе.

Иако период и ризик од „сигурног међусобног уништења“ САД и СССР више не заузима главно место у размишљањима планера безбедности, ризик од ширења нуклеарног оружја и даље се налази на врху листе плана рада Савета безбедности Уједињених нација и стратешких планера. У овом раду детаљно се разматрају две најнепосредније претње: Северна Кореја и Иран.

У вези с тим, пажљиво се истражују историјски услови и безбедносни проблеми због којих су те две државе ванредно улагале у нуклеарно оружје и преузеле ризике, који су сваку од њих довели до статуса у којем се сада налазе. Значајна улога геополитике и променљивих односа с најважнијим суседима умногоме су утицали на одлуке, које је свака земља донела. На примеру ова два случаја истражују се технички изазови у стварању неопходне инфраструктуре за спровођење скупог и комплексног циља као што је развој нуклеарног оружја. Најзад, значајну променљиву величину представља (која се овде разматра) улога других држава у омогућавању бржег развоја потенцијала тих двеју земљама, а који оне нису могле да остваре самостално.

Мада су ова два случаја вредна проучавања због њихове унутрашње динамике, можда најважнији аспект ове студије (за дужи време и ширу глобалну заједницу) јесу инструменти који су на располагању државама за контролу ширења нуклеарног оружја. Студија расветљава улогу коју имају Уговор о неширењу нуклеарног оружја (*Nuclear Non-Proliferation Treaty – NNPT*) и Међународна агенција за атомску енергију (*International Atomic Energy Agency – IAEA*) својим функцијама контроле и извештавања у Ирану и Северној Кореји, као и нове међународне приступе. У случају Северне Кореје студија је ставила у средиште пажње шестостране разговоре (Северна Кореја, Јужна Кореја, Јапан, Кина, Русија и САД), а у случају Ирана, различита настојања Европске уније и, конкретно, улогу коју су прихватиле Француска, Немачка и Уједињено Краљевство у трагању за решењима којима би се одобрило постојање нуклеарне енергије у Ирану, без обзира на ризик од ширења оружја.

Коначни аспект који истиче значај ове студије јесте разматрање утицаја који би успешно ширење нуклеарног оружја у Северној Кореји и Ирану могло да има на политичке одлуке других земаља у суседству и сваке земље понаособ. Ако се изузму Индија, Пакистан и Израел, који никад нису приступили Уговору о неширењу нуклеарног оружја, постигнута погодба да ненуклеарне државе не добију нуклеарно оружје одржава се више од половине прошлог века не због ограниченог потенцијала тих земаља да развијају оружје, него на основу безбедносних гаранција да ненуклеарне силе неће бити суочене са опасностима од оних, који та оружја поседују. Многи полемичу да би нуклеарним оружјем опремљени Иран и Северна Кореја из основа могли да поремете ту равнотежу и директно утичу на државе као што су Јапан и Саудијска Арабија да дођу у посед сличних способности.

Успостављање односа Ирана (као спонзора Хезболаха) и Северне Кореје (као главног пролифератора балистичких ракета) чини ову студију значајнијом, него што би она иначе била. Погубни ефекти нуклеарног оружја само су се још увећали, од оних дана у августу 1945, када су разорени Нагасаки и Хирошима (сваки град са по једном бомбом). Сабласни приказ таквог оружја, у рукама недржавних актера или фанатичних лидера, мора да буде највећа безбедносна брига целог света.

*„...постоје два метода вођења борбе,
један помоћу закона, други помоћу силе:
први метод је метод људи, други је метод животиња;
али, како је први метод често недовољан,
човек мора да прибегне другом.“¹*

Николо Макијавели
„Принц“

Увод

Све концепције нуклеарног одвраћања, стратешке стабилности и преговора о ограничавању и смањењу нуклеарног наоружања развијени су за време историјског периода названог биполарно доба. Окончањем Хладног рата, међународне односе карактерисала је динамична и вишестрана трансформација. Комплекснији (променљив и често непредвидљив) оквир међународних односа и сврставања снага заменио је биполарни свет. Он је заснован на новим принципима и моделима интеракције међу државама, наднационалним институцијама и невладиним организацијама и покретима, а на тим основама засниваће се и у будућности.

Од краја четрдесетих година 20. века до краја деведесетих, приближно једнака војна снага и глобални политички утицај двеју суперсила, СССР и САД, стварали су осећај равнотеже. Њихови војни и политички савези и шире, мање круте, глобалне коалиције били су истоветни. Почетком шездесетих година 20. века та јасно изражена шема почела је да се ремети јачањем Кине и оснивањем Покрета несврстаних држава. Све до краја деведесетих година 20. века, Народна Република Кина је у војном, економском и политичком смислу остала само регионална сила. Биполарни модел још је доминирао реал политиком.

То сврставање снага било је у сенци идеолошке конфронтације два система друштвених вредности у супротстављеним коалицијама – Хладни рат. Вероватно он није постао „врџи рат“ захваљујући одвраћајућој улози нуклеар-

¹ Machiavelli, Niccolo: *The Prince*. Translated by W. K. Marriott. 1908. <http://www.constitution.org/mac/prince.txt>.

ног оружја. Крајем осамдесетих година 20. века, две суперсиле нагомилале су арсенале нуклеарног оружја. Бројни локални и регионални сукоби и кризе који су служили као хладноратовска исказивања доминантности укључивали су и суперсиле у различитим степенима, али нису отишли тако далеко да се развију у директан оружани сукоб између тих двеју држава. Још једна хладноратовска манифестација била је и трка великих размера у нуклеарном и конвенционалном наоружању ради остварења војне предности и његове надмоћи.

Већина стручњака верује да су нуклеарно оружје, начела стратешке стабилности и систем нуклеарног одвраћања имали значајне улоге не само у спречавању Трећег светског рата, него и у обуздавању регионалних ратова и сукоба. Постхладноратовски талас етничких, верских и других унутрашњих оружаних сукоба могао би се приписати трансформисаним односима, који сада доминирају међународном политиком. Суседне земље се готово увек увлаче у сукобе и пружају подршку једној од супротстављених страна. Тако, један мали сукоб може да постане отегнути рат између двеју земаља.

Главне карактеристике Хладног рата – биполарност и идеолошка борба, постали су архаични након распада СССР и дезинтегрисања његове војне и политичке коалиције земаља са сличним економским, друштвеним, политичким и идеолошким националним системима и спољнополитичким опредељењима. Војна конфронтација двеју суперсила – конфронтација која је могла довести до Трећег светског рата – престала је да постоји.

Економска моћ Русије сада износи мање од десет процената бруто домаћег производа (БДП) САД. На ранг листи земаља света према БДП, земља наследница СССР спала је с другог места на десето.² Иако војна моћ Москве, нарочито њена нуклеарна компонента, очигледно, може да се пореди са снагом САД по укупном квантитету, многи параметри квалитета су деградирани. До почетка 21. века, смањиле су се стварне борбене могућности војних снага које подржавају националну безбедност и спољну политику. Поред тога, према класичним геополитичким критеријумима, деведесетих година 20. века нова Русија не само да је изгубила готово сав свој војни и политички утицај у свету, него и утицај на оно што се дешавало у Заједници Независних Држава (ЗНД), суседним евроазијским регионима па чак и на делу сопствене периферије.

Истовремено, уместо држања одстојања и надметања, Руска Федерација, САД и цео Запад започели су економску, политичку па чак и војну сарадњу. Нарочито после великих терористичких напада у Русији и САД, гледање водећих сила на безбедносне претње, одбрамбене потребе и употребу војске знатно се променило. Деведесетих година 20. века и првих година новог века, у свим аспектима међународних односа, укључујући и војне односе, и даље су се одвијале велике трансформације, чије последице тренутно нису сасвим јасне.

² Материјал ЦИА. <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook>.

Научници и политичари објављују различите modele света за 21. век. Један модел је монополарност, која значи доминацију Запада предвођеног САД, уз отпор који пружа покрет против глобализације. Други модел предвиђа нову биполарност у чијем средишту су САД и Кина. Поред тих, постоји још једна теорија која обухвата мултиполарност међународних односа с неколико већих полова глобалних и регионалних размера. Неки научници предвиђају разне комбинације тих модела, у којима неки аспекти монополарности могу да буду комбиновани с биполарношћу или мултиполарношћу.

Различити (могући) модели међународних односа стварају потпуно нове услове за очување глобалне безбедности. Један од најзначајнијих аспеката тог проблема јесте неизбежан помак у приступу безбедности, од нуклеарног оружја и система за њихово преношење до циља и, у мањем степену, у приступу другим оружјима за масовно уништавање и средствима за њихово преношење до циља.

До средине деведесетих година 20. века, упркос ширењу нуклеарног оружја за време Хладног рата, кад су се појавиле државе с новим нуклеарним способностима, нуклеарне снаге које нису припадале арсеналу једне или друге суперсиле износиле су мање од десет процената од онога што је имала свака суперсила појединачно. Руска Федерација (СССР) и САД имали су више од десет хиљада комада стратегијског нуклеарног оружја, у шта није обухваћено и хиљаде јединица нестратегиских нуклеарних снага. Ти показатељи утицаће на нови систем међународних војних и политичких односа.

Систем који је успостављен Уговором о неширењу нуклеарног оружја (*Nuclear Non-Proliferation Treaty – NPT*) није савршен. Индија и Пакистан достигле су нуклеарни статус након нуклеарних проба 1998. године, а за Израел се сматра да има тајни нуклеарни потенцијал. Осам држава већ поседује нуклеарно оружје, а постоји наговештај да још две земље, Северна Кореја и Иран, већ поседују или имају амбицију да поседују нуклеарно оружје. Ако број држава које имају такво оружје настави да расте, пет нуклеарних нација ће највероватније одбити да испуњавају све своје обавезе о разоружању предвиђене Уговором о неширењу нуклеарног оружја. Неке земље које имају технолошка и економска средства да поседују нуклеарно оружје, можда поново размотре свој статус ненуклеарних земаља. Према најгорем могућем сценарију, може се очекивати да ће за две деценије више од тридесет земаља легално обогаћивати уранијум без кршења Уговора о неширењу нуклеарног оружја те постати нуклеарне нације. Због тога би целокупан систем међународне безбедности био знатно дестабилизован. Да би се избегао тај сценарио, међународну стабилност би требало оснажити јачањем режима неширења нуклеарног оружја и спречавањем да убудуће иједна земља дође у посед нуклеарног оружја.

Постало је веома значајно питање, колика је вероватноће да би ненуклеарне земље могле да добију нуклеарну технологију и опрему која је неоп-

ходна за производњу нуклеарног оружја. За Северну Кореју, Иран, Либију и неколико других земаља сумња се да набављају компоненте нуклеарне технологије. Те су земље биле близу производње нуклеарног оружја без отвореног кршења Уговора о неширењу нуклеарног оружја или ситуације да се некажњено повуку из тог уговора.

Велики терористички напади у Русији и САД умногоме су допринели да се више пажње и већа важност посвећује безбедности и да људи узму у обзир и фактор непредвидљивости у војним и политичким питањима, као и конкретније проблеме нуклеарног оружја и оружја за масовно уништавање. Тренутно су ширење нуклеарног оружја и трансфер критичне технологије основна бригаа, јер би нуклеарно оружје или његове компоненте могли доспети у руке терористичких организација.

У наредној деценији, иако Русија и САД планирају велика смањења нуклеарних снага, треће земље задржаће ниво нуклеарног ракетног наоружања или ће га повећати, а неке државе су на прагу развоја нуклеарног оружја. Сходно томе, нуклеарне снаге сваке од водећих сила могле би да буду једнаке с комбинованим нуклеарним снагама других нуклеарних нација или, у неким случајевима, чак и слабије од њих. Термини нуклеарна и ракетна мултиполарност односиће се на целокупан скуп промена у оквиру међународних војних и политичких односа. Та нова ера нуклеарне мултиполарности заменила је ранију биполарност. Тај помак већ утиче, а и даље ће најозбиљније да утиче, на стратешке односе Русије и САД, као и на односе двеју земаља с трећим земљама.

Традиционални појмови нуклеарног одвраћања, равноправности, једнаке безбедности, војне самодовољности, стратешке стабилности, принципа и метода преговарања и уговора, те планирања програма оружја мораће подробно да се размотре. Тај процес је, у ствари, већ у току. Сједињене Америчке Државе и Русија су га започеле 2002. године потписивањем Уговора о смањењу стратешких офанзивних снага (*Strategic Offensive Reductions Treaty – SORT*) и Заједничке декларације о новом стратешком односу (*Joint Declaration of the New Strategic Relationship*). Међутим, и Уговор и Заједничка декларација нису детаљно промишљени нити поуздано утемељени у аналитичку базу. У Русији, САД или другим земљама о том предмету не могу се наћи отворени, званични подаци. Штавише, и две водеће нуклеарне нације, међусобно не усклађују доследно своје приступе о тим проблемима.

Тренутно, сходно члану 9 Уговора о неширењу нуклеарног оружја (*NPT*),³ пет званичних нуклеарних нација стални су чланови Савета безбедности Уједињених нација и имају право вета. Међутим, оне немају заједничко схватање о савременим претњама у контексту нуклеарне мултиполарности.

³ Нераспространение ядерного оружия. Сборник документов. Москва: Международные отношения, 1993.

Било би интересантно да се види како би консензус могао да утиче на све ризике од ширења оружја. На пример, који би елементи искуства из прошлости у међународним војним и политичким односима у нуклеарној сфери важили за ту нову ситуацију, а који елементи би захтевали концепцијско и фундаментално прилагођавање?

С обзиром на нову геополитичку ситуацију, могу да се дефинишу најважнији елементи анализе стратешке безбедности:

- испитивање традиционалних принципа стратешке стабилности као основе односа СССР/Руске Федерације и САД, поготово стратешког офанзивног оружја током Хладног рата и трансформацију тих односа у постбиполарном систему;
- описивање глобалне постхладноратовске војне и политичке ситуације, узимајући у обзир и разматрајући појаву регионалних центара моћи као последице ширења нуклеарног оружја, као и другог оружја за масовно уништавање и система за њихово преношење до циља;
- предвиђање за период од 2015. до 2020. године могућег потенцијала нуклеарног, ракетног оружја и оружја за масовно уништавање нација које поседују такав арсенал или су веома близу да га развију;
- анализа утицаја супертероризма на дестабилизацију војне и политичке ситуације на регионалном и глобалном нивоу;
- израда принципа општих модела стратешке стабилности за нову ситуацију, примена тих модела и израда препорука о смањењу утицаја дестабилизујућих фактора.

Два главна дестабилизујућа фактора у нуклеарној и ракетној сфери који би могли знатно да наруше достигнути ниво стратешке стабилности јесу постојање нуклеарног арсенала у Израелу и могућа појава нових нуклеарних нација, као што су Иран и Северна Кореја. Северна Кореја је 10. фебруара 2005, званично саопштила да поседује нуклеарно оружје. Стога је веома важно да се испитају нуклеарни програми тих земаља.

Нуклеарни изазов упућен од држава, које су на прагу овладавања нуклеарним оружјем, погоршава дебату у међународној заједници и подгрева сумње не само у погледу стабилности режима о неширењу нуклеарног оружја уопште, него и о ефективности Међународне агенције за атомску енергију (*IAEA*), њених активности, а посебно њеног система инспекције. Многи политичари и стручњаци из САД, других западних земаља, Израела и Јужне Кореје истичу да систем надзора који спроводи *IAEA* није довољно ефикасан и, једноставно, не одговара ситуацији у савременом свету. Земље које желе да се домогну нуклеарног оружја имају превише политичких, техничких и других прилика да избегну систем надгледања. Нова поглавља у нуклеарној историји Северне Кореје и Ирана биће уско повезана са активностима *IAEA* и употпуниће извештаје те организације.

Међународна агенција за атомску енергију израдила је нове пројекте у вези с ограничавањем набавке технологије за прераду обогаћеног уранијума и плутонијума, обелодањивањем кршења уговора и одговорност за таква кршења. Организација, такође, наставља своја настојања да унапреди механизам система надгледања. Када је реч о нуклеарним програмима у Ирану и Северној Кореји, важно је напоменути да се у складу са чланом 4 Уговора о неширењу нуклеарног оружја⁴ и Статута *IAEA*,⁵ земљи не може оспорити право да поседује нуклеарну енергију за цивилне сврхе.

Светска заједница још није адекватно реаговала на севернокорејско непоштовање *IAEA* и Уговора о неширењу нуклеарног оружја или на њену незакониту сарадњу с другим земљама у домену нуклеарног и ракетног наоружања. Међутим, све већа војна и политичка нестабилност погоршана неизвесним нуклеарним статусом Ирана захтева да све веће земље развију низ политичких, дипломатских и технолошких метода за решавање таквих проблема. Тај процес је већ у току. Савет безбедности Уједињених нација је 28. априла 2004, усвојио Резолуцију 1540,⁶ коју су предложиле САД и Француска. Тај документ одсликава глобални консензус о хитној потреби да се ојача међународни режим неширења оружја. Резолуција тражи већу безбедност нуклеарног оружја и материјала, строжу контролу извоза и нове законе за контролу активности недржавних актера у домену ширења оружја. Резолуција предвиђа контролисање незаконитих набавки материјала и технологије у складу са Поглављем 7 Повеље УН које дозвољава Савету безбедности да примени санкције и војну силу, као одговор на претње међународној безбедности.

На развој будућих криза, и глобалну безбедност уопште, утицаће ефективност одабраних приступа за решавање нуклеарног проблема са Северном Корејом и ситуације у Ирану, о којима су подељена мишљења многих чланова Савета безбедности УН.

Демократска Народна Република Кореја (ДНРК)

Развој ситуације у вези с политиком ДНРК о нуклеарној енергији. Од стварања ДНРК 1948. године, њена политика одбране била је усредсређена на одржавање и јачање своје војне моћи и офанзивног потенцијала у региону. После Корејског рата (1950–1953), као и касније након Хладног рата, безбедносна ситуација на Корејском полуострву није постала ништа мање динамична нити се војна претња на Далеком истоку смањила.

⁴ Нераспространение ядерного оружия. Сборник документов. Москва: Международные отношения, 1993.

⁵ Устав МАГАТЭ. Советский Союз в борьбе за разоружение. Сборник документов. Moscow: Политиздат, 1977.

⁶ Документи Савета безбедности УН, www.un.org.

Неколико деценија, национални циљ војне политике Северне Кореје био је уједињење полуострва. Руководство Северне Кореје развило је политику која се заснивала на неколико фундаменталних и међусобно повезаних концепција за будућност Корејског полуострва: доминација Северне Кореје у уједињеној Кореји и евентуална употреба војне силе током процеса уједињавања. У том циљу, Северна Кореја се дуго интересовала за оружје за масовно уништавање и чинила велике напоре да га развије, а нарочито нуклеарно оружје. Очигледно су за Пјонгјанг ти циљеви и даље веома важни. Међутим, постоје околности на основу којих се закључује да је режим Северне Кореје можда смислио најновију нуклеарну манифестацију као покушај да опстане и, можда, постигне извешан успех као резултат сплетке с нуклеарном уценом.

Историјски гледано, двосмисленост и непредвидљивост нуклеарне стратегије и тактике Северне Кореје збунили су светску заједницу. Земљу предводе рационални и прагматични људи. Набавка компонената оружја за масовно уништавање и изјаве о развоју нуклеарног оружја не заснивају се на смелости или индиферентности према савременим догађајима, него пре на дубоком схватању догађаја и како да се они на најбољи начин искористе.

Нуклеарна стратегија Северне Кореје и конкретни војни планови остављају извесну нејасноћу, због тога што је веома тешко добити поуздане информације о мотивима и намерама Пјонгјанга. Процене севернокорејских способности када се ради о оружју за масовно уништавање, које је спровео један број међународних стручњака, дале су различите, па чак и супротстављене резултате. Што је најважније, амерички и руски стручњаци се не слажу око тог питања. Историја севернокорејског нуклеарног програма показује да такве разлике у мишљењима настају када се тај програм посматра кроз призму физике, технологије, политике, стратегије и међународног права.

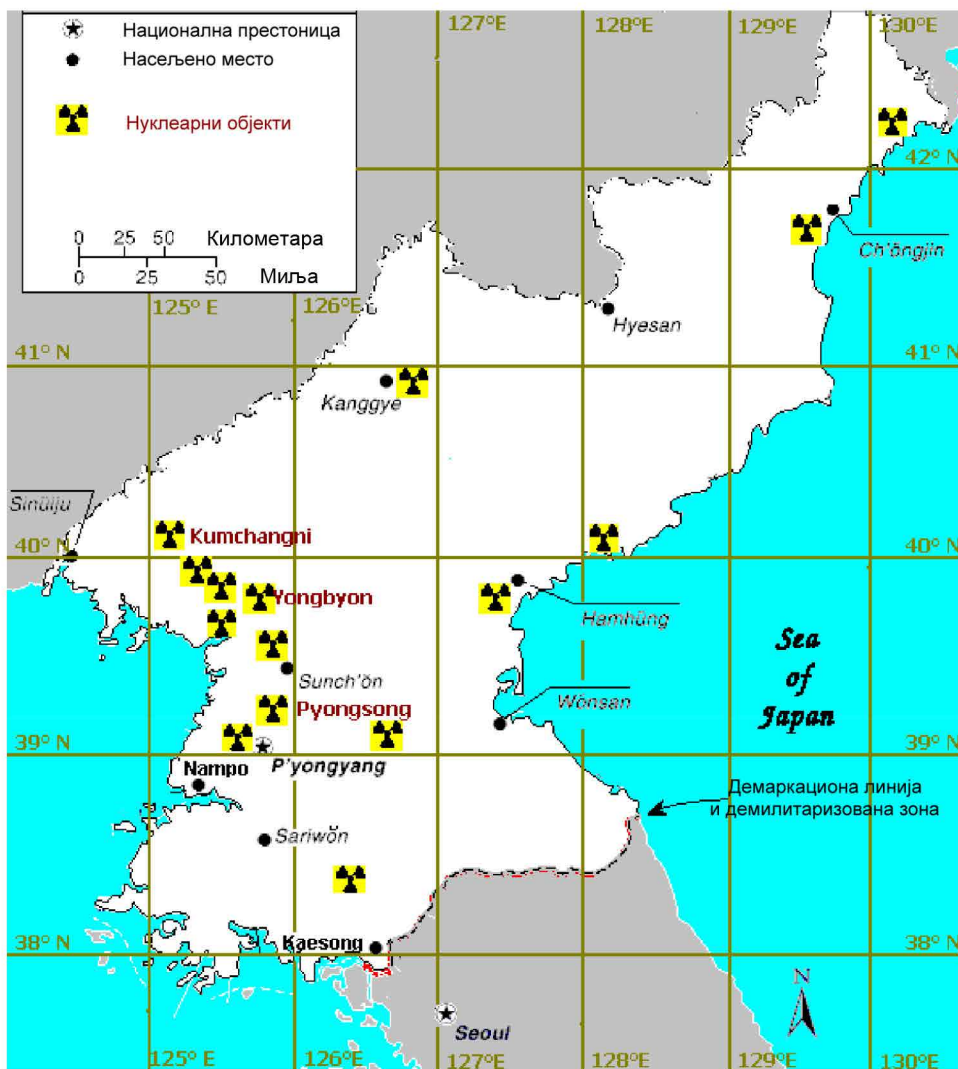
Северна Кореја одувек сматра да је оружје за масовно уништавање неопходан део њеног војног арсенала. Војна сарадња Северне Кореје са Совјетским Савезом и Кином, педесетих и шездесетих година 20. века навела је ДНРК да покуша да развије властити нуклеарни програм. За време Корејског рата САД су неколико пута претиле да ће употребити нуклеарно оружје. Након рата, америчке снаге остале су у Јужној Кореји кршећи тако закључени прекид непријатељстава из 1953. године. Деведесетих година 20. века амерички документи, са којих је скинут степен тајности, доказују да је америчко нуклеарно оружје било размештено на корејском тлу.⁷ До 1967. године било је укупно 950 нуклеарних бојевих глава, осам различитих типова.⁸ Због тога Северна Кореја развија нуклеарни програм, упркос озбиљним економским проблемима. Северна Кореја непрекидно шири примену свог

⁷ "CINCPAC Document on the Withdrawal of US Nuclear Weapons from Korean Peninsula." The Nautilus Institute. <http://nautilus.org/DNRKbriefingbook/nuclearweapons/koreawithdrawal.PDF>.

⁸ "North Korea's Nuclear Program, 2003." *The Bulletin of the Atomic Scientists*. <http://www.thebulletin.org>.

нуклеарног истраживања у војном домену и користи хладноратовске конфронтације између нуклеарних нација. Поред тога, Северна Кореја користи израз *нуклеарно оружје* да би за себе извукла што већу корист. Неколико деценија се речи *Северна Кореја* повезују с појмом *нуклеарно оружје*, илуструјући тако изузетно опасан регионални и међународни проблем.

Слика 1 приказује локације кључних нуклеарних објеката у савременој Северној Кореји.⁹



Слика 1 – Севернокорејски нуклеарни објекти

⁹ Федерација америчких научника. <http://www.fas.org>.

Демократска Народна Република Кореја покренула је свој нуклеарни програм средином педесетих година 20. века. Током шездесетих година 20. века, СССР је помогао Северној Кореји да се покрене њена научна и експериментална инфраструктура, обуче потребни кадрови и изгради индустријска база за цивилну нуклеарну индустрију. У Јонгбјону је 1963. године почела изградња нуклеарног центра. Северна Кореја је 1986. године почела да користи мали уранијумско-графитни истраживачки реактор, од пет мегавата (MW), који је категорисан као објекат двојне намене за прераду плутонијума.¹⁰ Увек када је Совјетски Савез испоручивао гориво за тај објекат, Влада Северне Кореје би званично давала уверавања да се гориво користи искључиво за цивилне сврхе. Документи који се односе на те активности налазе се у архиви Федералне агенције за атомску енергију (раније познате као Министарство за атомску енергију Руске Федерације). Совјетски савез помогао је и да се формира Радиохемијска лабораторија при Институту за радиохемију у Северној Кореји. Та лабораторија имала је неколико врућих ћелија за прераду утрошеног нуклеарног горива и издвајање радионуклеида из истрошених горивних елемената. Поред тога, Совјетски Савез је помогао Северној Кореји да се уреди локација за нуклеарни отпад у Нуклеарном научном истраживачком центру у Јонгбјону. Све објекте надзирала је IAEA.¹¹

Осамдесетих година 20. века почео је рад на још два енергетска реактора, планираних да буду пуштени у рад 1995. или 1996. године, који су користили совјетску технологију. Према руским стручњацима, реактори нису никада завршени. Познато је да је локацију, изабрану и уређену за реакторе, касније користила Корејска организација за развој енергије (*Korean Energy Development Organization – KEDO*) за градњу реактора с лаком водом (*light-water reactors – LWRs*) у складу са Усаглашеним радним оквиром из 1994. године.¹²

До средине осамдесетих година 20. века, нуклеарне активности Северне Кореје нису изазивале посебну забринутост. Међутим, тада је свет први пут сазнао да је Северна Кореја освојила производњу плутонијума погодног за производњу оружја, који је неопходан за израду атомске бомбе.

У децембру 1985, на инсистирање СССР, а у замену за совјетску подршку у изградњи два реактора, Северна Кореја је потписала Уговор о неширењу нуклеарног оружја.¹³ Међутим, Пјонгјанг није дао комплетну листу својих нуклеарних објеката и материјала инспекторима Међународне агенције

¹⁰ Тимербаев, Р. М.: *Россия и ядерное нераспространение 1945–1968*, Moscow: Наука, 1999.

¹¹ Отворени подаци контраобавештајне службе. <http://svr.gov.ru>.

¹² Romashkina, N.P.: "The North Korean Nuclear Problem", *Theories and Reality*, Vol. 46, January–March 2003, Moscow: Moscow Carnegie Center, 2003.

¹³ Уговор о неширењу нуклеарног оружја ступио је на снагу 1970. године. Потписало га је 187 земаља, али не и Израел, Индија, и Пакистан. Да би приступила Уговору о неширењу нуклеарног оружја, земља обећава да ће дозволити надзорне инспекције IAEA својих нуклеарних објеката, првих 18 месеци од потписивања Уговора о неширењу нуклеарног оружја.

за атомску енергију (*IAEA*), нити је обезбедио приступ тим објектима, како је предвиђено чланом 3.1. Уговора о неширењу нуклеарног оружја. Демократска Народна Република Кореја и *IAEA* потписале су 30. јануара 1992,¹⁴ Споразум о заштити, чији је нацрт био припремљен још 16. јула 1991. године.¹⁵ Северна Кореја је готово седам година одлагала потписивање тих докумената, што је без преседана у историји Уговора о неширењу нуклеарног оружја. Дипломатско маневрисање Северне Кореје у односима са *IAEA* наставља се до данашњих дана.

Северна Кореја и Јужна Кореја потписале су 1992. године Заједничку декларацију о денуклеаризацији Корејског полуострва (*Joint Declaration of South and North Korea on Denuclearization of the Korean Peninsula*).¹⁶ У мају 2003, Северна Кореја је објавила да више не важи Заједничка декларација.

Како је почео да се реализује споразум између Пјонгјанга и *IAEA* о инспекцијама севернокорејских нуклеарних објеката, повећао се и ниво транспарентности севернокорејског нуклеарног програма. Такође, споразум је омогућавао *IAEA* да јасно и објективно процењује стање и сврху севернокорејског нуклеарног програма. Генерални директор *IAEA*, Ханс Бликс (*Hans Blix*) дао је 30. јануара 1992, званично саопштење о тим догађајима.¹⁷ Током 1992. и 1993. године, *IAEA* је у Северној Кореји извршила шест инспекција.¹⁸

Међутим, још 1992. године, инспекције у Северној Кореји нису дале јасне закључке о томе да ли севернокорејска влада користи нуклеарне објекте искључиво за цивилне сврхе. Поред тога, *IAEA* је посумњала да Северна Кореја није поднела на увид инспекцији свој целокупни нуклеарни материјал. На пример, било је спекулација да је Северна Кореја испразнила прерађено утрошено гориво у истраживачком енергетском реактору у Јонгбјону, а да није пријавила ту активност. У вези с тим, *IAEA* је проценила да Северна Кореја може да произведе довољно плутонијума да направи једну бомбу или две бомбе. Представници *IAEA* су се сагласили да та процена има основа, јер узорци радиоактивног отпада и тестови у врућим ћелијама нису одговарали режиму рада реактора.¹⁹

¹⁴ „Уговор од 30. јануара 1992. године између Владе Демократске Народне Републике Кореје и Међународне агенције за атомске енергију о примени надзора у вези с Уговором о неширењу нуклеарног оружја (INFCIRC/403)“. Материјали *IAEA*. <http://www.iaea.org>.

¹⁵ “The DPRK and IAEA Secretariat Complete Safeguards Agreement” Text. July 16, 199, *Federation of American Scientists*. <http://www.fas.org>.

¹⁶ Akhtamzian, I.A., ed.: “Nuclear Non-Proliferation”, Vol. 2, Moscow: *PIR-Center*, 2002.

¹⁷ “Statement of IAEA Director General at the Signing of a Safeguards Agreement between the IAEA and the Democratic People’s Republic of Korea”, Vienna, Austria, January 30, 1992. *Federation of American Scientists*, <http://www.fas.org>.

¹⁸ Cilincione, J. and B. Wolfsthal and M. Rajkumar: *Deadly Arsenals, Tracking Weapons of Mass Destruction*. Carnegie Endowment for International Peace, 2002.

¹⁹ Материјали *IAEA*. <http://www.iaea.org>.

Као одговор на бројне захтеве Међународне агенције за атомску енергију за спровођење инспекција, за време којих је Северна Кореја могла да поднесе доказ о својој невиности, шипке уранијума уклоњене су 1993. године из Јонгбјона без присуства инспектора *IAEA*. Затим је ДНРК објавила намеру да прекине примену надзора на својој територији²⁰ и запретила да ће се повући из Уговора о неширењу нуклеарног оружја.²¹ Током тог периода обављена је и проба пројектила *No-dong-1*.

Поново, 1994. године Северна Кореја је претила да ће се повући из Уговора о неширењу нуклеарног оружја. Северна Кореја, на ивици рата, успешно користи тактику нуклеарног уцењивања и балансирања.

Након опсежног истраживања, *IAEA* је 1994. године пронашла објекте који су производили плутонијум из утрошеног горива реактора. Тај плутонијум био је погодан за програме нуклеарног оружја.²² Не само да је инспекторима *IAEA* био онемогућен приступ једном од нуклеарних објеката Северне Кореје, већ је Северна Кореја почела, такође, да користи утрошено нуклеарно гориво из истраживачког реактора без присуства међународних посматрача.²³ Експерти *IAEA* оценили су да утрошено гориво може да садржи до тридесет килограма плутонијума, чиме би се могло произвести пет или шест атомских бомби. Северна Кореја је затим објавила своје повлачење из *IAEA*.²⁴ Због тога су Сједињене Државе поднеле предлог Савету безбедности Уједињених нација да уведе санкције Северној Кореји, а од тада *IAEA* ограничено надгледа Северну Кореју. Међутим, експерти *IAEA* нису никад примљени у ту земљу да обаве детаљну инспекцију која би доказала или оповргла тајни развој нуклеарног оружја.

На основу резултата посредничке мисије бившег америчког председника Џимија Картера Северна Кореја је пристала да замрзне своје војне нуклеарне програме и почне преговоре са САД. Представници двеју земаља постигли су компромис. У јесен 1994. године, након дугих преговора у којима су учествовали и представници *IAEA*, Северна Кореја је потписала Усагла-

²⁰ "INFCIRC/419." Анекс 5, 12. март 1993. Материјали *IAEA*. <http://www.iaea.org>.

²¹ "INFCIRC/419." Анекс 7, 12. март 1993. Материјали *IAEA*. <http://www.iaea.org>.

²² "INFCIRC/437." April 14, 1994. "Communications dated March 18 and 19, 1994 Received from the Permanent Mission of the Democratic People's Republic of Korea to the International Atomic Energy Agency." "Statement of March 18, 1994 by a Spokesman for the General Department of Atomic Energy of the Democratic People's Republic of Korea." Прилог 1. Материјали *IAEA*. <http://www.iaea.org>. Материјали *CIA*. <http://www.cia.gov>.

²³ "INFCIRC/437." April 14, 1994. "Communications dated March 18 and 19, 1994 Received from the Permanent Mission of the Democratic People's Republic of Korea to the International Atomic Energy Agency." "Memorandum of March 19, 1994 of the General Department of Atomic Energy of the Democratic People's Republic of Korea." Прилог 2, Материјали *IAEA*. <http://www.iaea.org>.

²⁴ "INFCIRC/447." June 21, 1994. "The Withdrawal of the Democratic People's Republic of Korea from the International Atomic Energy Agency." Материјали *IAEA*. <http://www.iaea.org>.

шени радни оквир између САД и ДНРК.²⁵ Споразум је предвиђао замрзавање и коначно демонтирање графитних реактора за производњу уранијума и свих сродних објеката у Јонгбјону. На основу споразума Северна Кореја би добила пет стотина тона мазута годишње за грејање насељених области земље и два реактора с лаком водом, од хиљаду мегавата. Реактори не би могли да производе нуклеарне материјале погодне за производњу оружја. Исте године, према споразуму с Међународном агенцијом за атомску енергију, зграде у оквиру незамрзнутих нуклеарних објеката запечаћене су и постављене су камере за надзор. Поред тога, Северна Кореја се обавезала да ће: дозволити *IAEA* да поново обави инспекцију заштите; остати потписница Уговора о неширењу нуклеарног оружја; у потпуности поштовати Споразум о заштити када већи део пројекта буде завршен, али пре него што буду испоручене критичне нуклеарне компоненте.²⁶

Нова америчка администрација донела је промену у политици која је одредила судбину даљих догађаја. Одредбе Усаглашеног радног оквира са САД, ради проналажења решења, постале су разлог за још једну севернокорејску кризу. Председник Џорџ В. Буш (*George W. Bush*) изјавио је да не верује да ће Северна Кореја²⁷ испунити своје обавезе како је предвиђено Усаглашеним радним оквиром. Почетком октобра 2002. године једна америчка делегација отпутовала је за Пјонгјанг са задатком да постигне компромис. По повратку те групе у САД, државни секретар Колин Пауел (*Colin Powell*) известио је да је помоћник државног секретара Џејмс Е. Кели (*James A. Kelly*) изнео севернокорејским властима доказ да су кршили Усаглашени радни оквир из 1994. године.²⁸ Као одговор на ту изјаву, Северна Кореја је изнела следеће примедбе Сједињеним Државама у вези с кршењем Усаглашеног радног оквира:

- изградња реактора с лаком водом у ДНРК тек је у фази полагања темеља, иако би требало да тај реактор буде завршен до 2003. године, у смислу члана 1, Усаглашеног радног оквира. Сједињене Државе нису учиниле ништа да нормализују политичке и економске односе с Пјонгјангом као што је предвиђено чланом 2, о подизању билатералних односа на ниво амбасадора;
- Сједињене Државе нису дале никакве гаранције у вези с употребом нуклеарног оружја против ДНРК нити гаранције да неће претити употребом таквог оружја, као што је предвиђено чланом 3, Усаглашеног радног оквира;

²⁵ "INFCIRC/457." November 2, 1994. "Agreed Framework of 21 October 1994 between the United States of America and the Democratic People's Republic of Korea." Материјали *IAEA*. <http://www.iaea.org>.

²⁶ Федерација америчких научника. <http://www.fas.org>.

²⁷ Биро за међународне информационе програме, Стејт департмент САД. <http://usinfo.state.gov>.

²⁸ Hersh, Seymour M. "The Cold Test/ What the Administration Knew about Pakistan and the North Korean Nuclear Program." <http://www.newyorker.com>.

- Сједињене Државе не крију своју способност да изврше нуклеарни напад на ДНРК и настављају да промовишу доктрину превентивног напада. Када се говори о потенцијалним циљевима нуклеарне превентиве, Вашингтон још сматра ДНРК једном од држава „осовине зла“;²⁹
- иако Сједињене Државе не поштују Усаглашени радни оквир из 1994. године, оне постављају додатне захтеве који нису обухваћени оригиналним документима. Сједињене Државе непрестано инсистирају на спровођењу инспекција у ДНРК, иако Усаглашени радни оквир наводи да инспекције треба да почну када буде завршен *знатан* део пројекта изградње реактора с лаком водом.³⁰ Према подацима *IAEA* о нуклеарној енергији у Русији, локација за градњу реактора с лаком водом јесте рашчишћена, шупљина за реактор припремљена и делимично избетонирана.

Реагујући на ове тврдње, амерички представници на разним нивоима саопштили су да су у октобру 2002. године севернокорејски званичници признали америчкој делегацији да Пјонгјанг има тајни програм нуклеарног оружја, који је у току³¹ и чија је намена да се заобиђе Усаглашени радни оквир САД и ДНРК.³² Према Сједињеним Државама, то доказује кршење неколико међународних докумената, уључујући и Уговор о неширењу нуклеарног оружја (*NPT*), споразуме са *IAEA* и Заједничку декларацију Севера и Југа о денуклеаризацији Корејског полуострва.³³ Званичници у Вашингтону објавили су да Бушова администрација неће да преговара са Северном Корејом као одговор на претње и кршење споразума, нити ће да се погађа с њом око поштовања споразума који је у прошлости потписала.³⁴ Преговори са Северном Корејом могли би се наставити само ако ДНРК у потпуности поштује своје међународне обавезе, изврши ликвидацију својих програма нуклеарног оружја и промени смер својих активности у вези с нуклеарним реакторима.³⁵

Према Централној обавештајној агенцији (*Central Intelligence Agency – CIA*), нови севернокорејски нуклеарни програм заснован је на коришћењу обогаћеног уранијума³⁶ и делимично је потпомогнут технологијама које су увезене из Руси-

²⁹ За време свог Говора о стању уније, 29. јануара 2002, председник Џорџ Буш је рекао да Ирак, Иран, Северна Кореја и њихови терористички савезници чине осовину зла. <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2002/01/20020129-11.html>.

³⁰ *Seul'skii Vestnik*, 2000–2003. <http://vestnik.tripod.com>.

³¹ Материјали ЦИА. <http://www.cia.gov>.

³² Биро за међународне информационе програме, Стејт департмент САД. “Press briefing by the White House Press Secretary Ari Fleischer.” 10. јануар 2003. <http://usinfo.state.gov>.

³³ Исто.

³⁴ Биро за међународне информационе програме, Стејт департмент САД. “The US Department of State briefing. Statement by the US State Department spokesman Richard Baucher.” 3. јануар 2003. <http://usinfo.state.gov>.

³⁵ Kessler, Glenn. “US Believes N. Korea Rapidly Seeking Stockpile.” *Washington Post*. February 1, 2003.

³⁶ Материјали ЦИА. <http://www.cia.gov>.

је.³⁷ Руска инострана обавештајна служба тврди да је током три деценије нуклеарног програма у Северној Кореји успостављена мрежа нуклеарних индустријских објеката. Следећи објекти имају потенцијал да се користе у војне сврхе:

- специјализована експериментална лабораторија за нуклеарну физику на Универзитету Ким Ил Сунг у Пјонгјангу;
- постројење за производњу шипки за гориво и локација за нуклеарни отпад у Нуклеарном научном истраживачком центру у Јонгбјону;
- нуклеарни истраживачки реактор, од 5 MW, у Јонгбјону;
- нуклеарни реактор, од 50 MW у Јонгбјону, који је, према Северној Кореји, у фази изградње. (тај реактор и реактор од 5 MW су у ствари објекти двојне намене);
- радиохемијска лабораторија у Институту са радиохемију у Јонгбјону;
- гасно-графитни реактор од 200 MW за природни уранијум, у фази изградње у Течону;
- рудници уранијума у Пакчону у Пјонгсану и
- локације за планирану изградњу три енергетска реактора, од 635 MW.³⁸

Амерички експерти поткрепили су доказима већину ових података.³⁹

Сви објекти изграђени током сарадње са СССР налазе се у Јонгбјону, и ниједан од тих објеката не може да се користи за војни нуклеарни програм који се за снима на високо обогаћеном уранијуму (*highly-enriched uranium* – HEU). Због раније севернокорејске кризе, председник Руске Федерације потписао је 1993. године указ, којим је окончана нуклеарна научна и техничка сарадња Русије и ДНРК.

Према руским експертима, постоји неколико разлога што Северна Кореја није ефикасна у својим напорима да развије нуклеарно оружје на бази уранијума. Прво, познавајући севернокорејске могућности, практично је немогуће да се издвоји довољно високообогаченог уранијума који је погодан за израду оружја, пошто су за нуклеарно оружје потребне велике количине високообогаченог уранијума. За израду само једне нуклеарне бојеве главе потребно је око 28 килограма високообогаченог уранијума.⁴⁰ У поређењу с тим, за једну нуклеарну бојеву главу на бази плутонијума потребно је од четири до осам килограма материјала који је погодан за израду оружја. Међутим, руски експерти оцењују да су севернокорејски нуклеарни објекти, од када постоје, могли да произведу довољно плутонијума за израду од једне до три нуклеарне бојеве главе. Друго, поред опреме за обогаћивање уранијума, која захтева много простора и троши огромне количине енергије за

³⁷ Центар за контролу наоружања, енергију и еколошке студије. Московски Институт за физику и технологију. <http://www.armscontrol.ru>.

³⁸ Отворени подаци контраобавештајне службе. <http://svr.gov.ru>.

³⁹ Cilincione, J. and B. Wolfsthal and M. Rajkumar: *Deadly Arsenals, Tracking Weapons of Mass Destruction*. Carnegie Endowment for International Peace, 2002.

⁴⁰ *Effects of Nuclear Weapons*, Moscow: Military Publishing, MOD USSR, 1963.

развој различитих метода обогаћивања уранијума за нуклеарно оружје, било да се ради о дифузионој, центрифугалној, ласерској или електромагнетној и радиохемијској сепарацији изотопа – потребно је много стручњака. Модерни сателитски системи могу лако да открију такве објекте.

Следећи пример илуструје двосмисленост проблема. Северна Кореја има лежишта уранијума који се процењују на петнаест хиљада тона.⁴¹ Иако је Кина помогла Северној Кореји обезбеђивањем нуклеарне, научне и истраживачке инфраструктуре, обуком кадрова и изградњом производних објеката, о тој сарадњи нема комплетних или поузданих података. Током неколико последњих година западна штампа је јављала да Пакистан даје Северној Кореји тајне податке о производњи нуклеарног оружја које обухватају гасно-центрифугални метод обогаћивања уранијума, шаље неопходну опрему и чак обезбеђује нуклеарне материјале Северној Кореји у замену за тактичке пројектиле. Исламабад је демантовао те извештаје. Још једна велика препрека која спречава развој нуклеарног оружја Северне Кореје јесте софистицираност плутонијумског оружја импловивног типа. Та чињеница можда најбоље објашњава зашто се Пјонгјанг концентрише на коришћење високообогаченог уранијума за израду технолошки једноставнијег нуклеарног средства с детонатором класичног типа.

Према најновијим подацима из западних извора, на осамнаест севернокорејских локација смештено је око двадесет и два нуклеарна објекта.⁴² Неки од тих објеката могли би да се користе за израду нуклеарног оружја на бази високообогаченог уранијума, а могуће је и да постоји подземно производно постројење у тунелу кроз планину *Ch'onma*, које се можда користи за прераду руде уранијума и производњу оружја од уранијума таквог квалитета.⁴³ Неки аналитичари тврде да је тај објекат у оперативној употреби од 1989.⁴⁴

Подземни комплекс смештен у тунелима кроз планине *Mjohjang* у близини села Хагап, у покрајини Чанганг, можда има нуклеарне реакторе и објекте за обогаћивање уранијума.⁴⁵ Према новијим подацима, тај комплекс се не налази у Хагапу, него у пећинама Кумчанг-ни-ја,⁴⁶ око педесет миља североисточно од Нуклеарног научног истраживачког центра у Јонгбјону.⁴⁷ Међутим, америчке инспекције (мај 1999. и 2000), нису могле да потврде ту информацију.⁴⁸

⁴¹ Moltz, James C. and Alexandre Y. Mansourou, eds.: *The North Korean Nuclear program*. Routledge, New York and London, 2000.

⁴² Материјали с веб сајта. <http://globalsecurity.org>.

⁴³ Albright, David and Holly Higgins: "Under Mt. Chun-Ma." *The Bulletin of the Atomic Scientists*. January 2002. <http://www.thebulletin.org>.

⁴⁴ Sokolski, Henry and Victor Gilinsky. "Bush is Right To Get Tough With North Korea." *Wall Street Journal*. February 11, 2002. <http://www.npec-web.org>.

⁴⁵ Northeast Asia Peace and Security Network: "Alleged DPRK Underground Nuclear Facility." *Daily Report*. August 20, 1998. The Nautilus Institute. <http://www.nautilus.org>.

⁴⁶ Priest, Dana. "Activity Suggests N. Koreans building Secret Nuclear Site." *Washington Post*. August 18, 1998.

⁴⁷ "Nuclear Facilities, Kumchang-ni." In *North Korean Special Weapons Facilities*. <http://globalsecurity.org>

⁴⁸ US Department of State. Statement by James P. Rubin, Spokesman. "Report on the US visit to the site at Kumchang-ni, Democratic People's Republic of Korea." June 25, 1999. <http://globalsecurity.org>.

Према неким изворима, тајни објекти за прераду и обогаћивање уранијума налазе се, такође, на локацијама које су ископане у Кванмо-бонгу, другој по висини планини у региону Северног Хамгјонга.⁴⁹ Ниједна од ових информација, које се углавном заснивају на обавештајним подацима, не може да се сматра апсолутно поузданом.

Севернокорејска државна новинска агенција је 10. јануара 2003, известила да су званичници ДНРК дали саопштење да се земља повлачи из Уговора о неширењу нуклеарног оружја и да није вољна да сарађује са инспекторима *IAEA*. Међутим, Северна Кореја је саопштила да нема никакве намере да производи нуклеарно оружје. Јужнокорејски медији објавили су да је, према речима севернокорејског амбасадора у Пекингу, Пјонгјанг спреман да промени своју одлуку о повлачењу из Уговора о неширењу нуклеарног оружја ако *KEDO* настави испоруке мазута.⁵⁰

Почетком 2003. године, на насловној страни званичних новина Северне Кореје, *Родонг Шинмун*, објављено је да је знатно кашњење Сједињених Држава у изградњи нуклеарне електране и одбијање Вашингтона да преговара с Пјонгјангом убрзало повлачење Северне Кореје из Уговора о неширењу нуклеарног оружја.⁵¹ Влада Северне Кореје цитирала је говор председника Буша о стању уније, у којем су Ирак, Иран, Северна Кореја и њихови савезници-терористи, означени као осовина зла (29. јануар 2002).⁵²

У вези с тим, питање је било да ли је повлачење Северне Кореје званично. Према члану 10, Уговора о неширењу нуклеарног оружја, земља потписница Уговора мора три месеца пре повлачења да обавести све друге земље потписнице и Савет безбедности Уједињених нација. Обавештење мора да садржи изјаву о ванредним догађајима, за које земља која се повлачи сматра да угрожавају њене највише интересе. Упркос овим јасним захтевима, током јануара и фебруара 2003, ДНРК није журила да направи потребне кораке за повлачење из Уговора о неширењу нуклеарног оружја.⁵³

Две године касније, 10. фебруара 2005, севернокорејско Министарство спољних послова саопштило је да је земља произвела нуклеарно оружје за своју одбрану и да ће предузети мере да повећа залихе нуклеарног оружја.⁵⁴ Пјонгјанг је потврдио да се повлачи из шестостраних разговора (разговор шест земаља) о смањењу нуклеарног програма.

⁴⁹ Marquand, Robert: "Guerrilla Dynasty, Is It A Threat?" *Christian Science Monitor*. October 30, 2002.

⁵⁰ Interfax Information Agency.

⁵¹ *Sel'skii vestnik*, 2000–2003. <http://vestnik.tripod.com>.

⁵² Bush, George W.: *State of the Union Address*. January 29, 2002. <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2002/01/20020129-11.html>.

⁵³ Romashkina, N. P.: *The North Korean Nuclear Problem: Theories and Reality*, Vol. 46. January–March 2003. Moscow: Moscow Carnegie Center, 2003.

⁵⁴ Verstakov, Anton: "Pyongyang is Playing in the Dark", *Vesti.Ru*. February 10, 2005. <http://www.rtr-vesti.ru>.

Можда Северна Кореја сматра привремено повлачење на неодређени период, а не потпуно повлачење, средством за добијање економске предности у односу на своје суседе, Јужну Кореју и Кину, као услов да се врати за преговарачки сто.

Заинтересованост Северне Кореје, у вези с економском помоћи јасно је демонстрирана њеним предлогом у мају 2005, да обнови билатералне преговоре с Републиком Корејом. Тај предлог стигао је десет месеци након што је Пјонгјанг окончао преговоре. Током дводневног састанка, као што је Северна Кореја очекивала, Јужна Кореја је настојала да убеди ДНРК да обнови шестостране разговоре. Пјонгјанг је затражио учешће САД у разматрању севернокорејског нуклеарног програма. У априлу 2005, пре предузимања неопходних корака када је реч о повратку за преговарачки сто, Северна Кореја је саопштила да је затворила нуклеарни реактор у Јонгбјону и да извлачи осам хиљада шипки уранијума за прераду нуклеарног горива, које би биле довољне за израду плутонијума за пет до шест нуклеарних бојевих глава.⁵⁵ Дан након затварања реактора портпарол америчког Стејт департмента (*State Department*) Ричард Баучер (*Richard Baucher*) апеловао је на севернокорејске власти да обнове преговоре о њиховом нуклеарном програму. Северна Кореја је већ (два пута) приредила сличну представу, покушавајући сваки пут да постигне бољу позицију у процесу погађања.

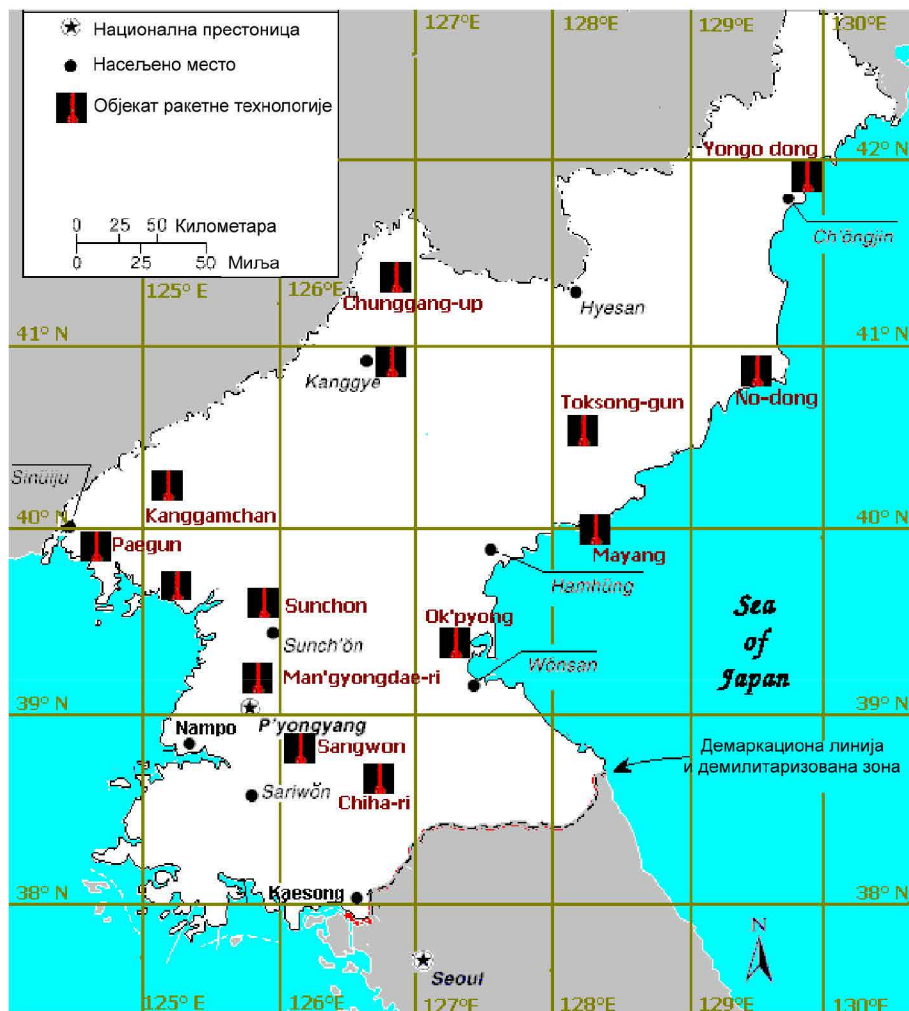
Нејасно је, да ли Северна Кореја заиста поседује нуклеарно оружје или само обмањује. Расположиви подаци могу да се тумаче на различите начине. У сваком случају, отворена објава о поседовању нуклеарног оружја представља претњу стабилности, не само за регион, који може да се поново нађе на ивици рата, него и за међународну заједницу. Због тога, потенцијал севернокорејске нуклеарне кризе захтева даља изучавања. Решавање корејског проблема требало би да има приоритет за међународну заједницу.

Севернокорејска ракетна технологија. Нуклеарни програм Северне Кореје посебно забрињава због чињенице што је ДНРК развила и ракетну технологију. Ракетна способност Северне Кореје и сумња да поседује балистичку ракету и ради на ширењу ракетне технологије знатно дестабилизују свет: ти системи су у могућности да пренесу на циљ биолошко, хемијско и нуклеарно оружје.

Кључни ракетни објекти Северне Кореје приказани су на слици 2.⁵⁶

⁵⁵ "Pyongyang's Announcement about Removing Uranium Rods from the Nuclear Reactor", May 11, 2005. <http://www.interfax.ru>.

⁵⁶ Материјали Федерације америчких научника. <http://www.fas.org>.



Слика 2 – Севернокорејски објекти ракетне технологије

Иако су за САД нуклеарни планови Северне Кореје крајње забрињавајући, основна претња је улога Северне Кореје у ширењу балистичких пројектила и ракетне технологије. Сва добит од продаје ракетне технологије (највероватније) усмерава се на финансирање програма нуклеарног оружја. У октобру 2004. године тадашњи државни подсекретар за контролу наоружања и међународну безбедност Џон Болтон назвао је Северну Кореју – највећим светским извозником балистичких пројектила и сродне технологије – отпадничком државом и непријатељским режимом.⁵⁷ Амерички експерти ве-

⁵⁷ Bolton, John: Undersecretary of State for Arms Control and International Security. "North Korea is the world's foremost proliferator of ballistic missiles and related technologies." October 27, 2004. Washington ProFile Agency. <http://www.usinfo.state.gov>.

рују да би севернокорејски пројектили које носе нуклеарне бојеве главе могли да погоде америчко тло. Руски научници сматрају да је то преувеличавање стварних способности Северне Кореје, иако се прихвата чињеница да је Северна Кореја постала један од највећих извозника ракетне технологије у свету и наставља да пружа помоћ Египту, Ирану, Јемену, Либији, Пакистану и Сирији да изграде сопствене оперативне пројектиле.

Експерти из држава-чланица Режима контроле ракетних технологија (*Missile Technologies Control Regime – MTCR*) сматрају да је Северна Кореја већ дуже време једна од земаља које активније развијају балистичке пројектиле и да у поменутиим земљама шире не само ракетну технологију, него и ракетне системе – првенствено ракете типа Скард (*Scud*). Те ракете се константно модернизују како би се осигурао већи домет, већи користан терет и већа прецизност. С обзиром на претходне изјаве, могло би да се закључи да је мисија Северне Кореје да повећа своје офанзивне могућности у сенци комерцијалног настојања да привуче више потенцијалних купаца балистичких пројектила с побољшаним офанзивним карактеристикама.

Нарочито је значајна нуклеарна и ракетна сарадња Северне Кореје и Пакистана. Западна штампа већ неколико година објављује извештаје о уступању пакистанских тајни из домена производње нуклеарног оружја методом обогаћивања уранијума у гасним центрифугама и снабдевању Северне Кореје опремом, па чак и нуклеарним материјалом. Исламабад је демантовао те тврдње. Међутим, Пакистан је добио севернокорејске ракете *No-dong*, која је постала прототип за пакистанске ракете малог домета (*Hafz*) и средњег домета (*Ghauri*).⁵⁸

Пјонгјанг и Исламабад су почели сарадњу у домену ракетне технологије почетком деведесетих година 20. века. У то време Пакистан је већ поседовао могућност да производи нуклеарно оружје користећи високообогачени уранијум и тражио је технологију за системе преношење тог оружја до циља, настојећи да адекватно одговори моћнијем ракетном и нуклеарном потенцијалу Индије. На основу извесних доказа сматра се да је Пакистан добио од Северне Кореје од дванаест до двадесет и пет балистичких ракета.⁵⁹

Ракетни и нуклеарни компензациони посао вероватно је започео 1997. и трајао је до јула 2002. године.⁶⁰ У лето 1999, западни експерти за неширење нуклеарног оружја дали су прва јавна саопштења о нуклеарним везама између Северне Кореје и Пакистана.⁶¹ У јуну 2001. године, заменик државног секретара САД Ричард Армитиџ (*Richard Armitage*) истицао је улогу коју

⁵⁸ Stober, Dan and Daniel Sneider: "US Knew About Nuclear Link between N. Korea." *Nonproliferation Review*. Fall-Winter, 2002.

⁵⁹ Kampani, Gaurav: "Second Tier Proliferation: The Case of Pakistan and North Korea." *Nonproliferation Review*. Fall-Winter, 2002.

⁶⁰ Исто.

⁶¹ Filkins, Dexter: "N. Korea aid to Pakistan Raises Nuclear Fears." *Los Angeles Times*. August 23, 1999. [http:// www.latimes.com](http://www.latimes.com).

имају пакистански научници у севернокорејском нуклеарном програму,⁶² али су његова упозорења, углавном, прошла незапажено.⁶³ То питање привукло је пажњу тек након догађаја од 11. септембра 2001. године. У то време, неки западни извори јавили су да је пакистански научник др Абдул Кадер Кан (*Abdul Kadeer Khan*), који је имао кључну улогу у стварању нуклеарног оружја на бази високообогаћеног уранијума у Пакистану, посетио Северну Кореју неколико пута са својим колегама, док је група севернокорејских научника посматрала пробу бомбе у Пакистану.⁶⁴

Може се сматрати потврђеном информација да је Пакистан добио севернокорејске балистичке пројектиле, зато што су отворени извори јавили време, локацију и начин на који је извршен превоз ракетних компонената које је пресрела индијска царина у лето 1999. године,⁶⁵ а обавештајна служба САД пратила у јулу 2002. године.⁶⁶ Много мање се зна о пакистанским испорукама Северној Кореји. Амерички извори само су јавили да је *могуће* да је опрема укључивала компоненте гасне центрифуге за издвајање високообогаћеног уранијума погодног за израду оружја и да је вероватно била део споразума о компензацији, који је био закључен крајем деведесетих година 20. века између Северне Кореје и Пакистана.⁶⁷

Сарадња Северне Кореје и Египта у области ракетне технологије још је један пример ширења нуклеарног оружја на земље које га немају. Сједињене Државе су, 23. марта 1999, санкционисале три египатске компаније због преношења Северној Кореји америчке технологије, која је двојне намене и погодна за израду ракетних компонената.⁶⁸ Према часопису *Jane's Defense Weekly*, у фебруару 2000, неколико извора навело је показатеље који потврђују да је Египат извршио трансфер америчке ракетне технологије Северној Кореји. Америчка и израелска обавештајна служба тврдиле су да египатске државне компаније шаљу Северној Кореји добијену западну технологију где се она прилагођава и враћа у облику побољшаних ракетних компонената за египатске балистичке ракете средњег домета.⁶⁹ Према

⁶² Stober, Dan and Daniel Sneider: "US Knew About Nuclear Link Between N. Korea, Pakistan." *San Jose Mercury News*. October 17, 2002. <http://www.bayarea.com>.

⁶³ Kampani, Gaurav: "Second Tier Proliferation: The Case of Pakistan and North Korea." *Nonproliferation Review*. Fall-Winter, 2002.

⁶⁴ Hersh, Seymour M: "The Cold Test/ What the Administration Knew about Pakistan and the North Korean Nuclear Program." <http://www.newyorker.com>.

⁶⁵ Joshi, Manoj: "India Refuses to Let N. Korea Off the Hook." *Times of India*. July 31, 1999. <http://www.timesofindia.com>.

⁶⁶ Sanger, David E: "Threats and Responses: Alliances: In North Korea and Pakistan, Deep Roots of Nuclear Barter." *New York Times*. November 24, 2002. <http://www.nytimes.com>.

⁶⁷ Sanger, David E. and James Dao: "A Nuclear North Korea: Intelligence; US Says Pakistan Gave Technology to North Korea." *New York Times*. October 18, 2002. <http://www.nytimes.com>.

⁶⁸ Материјали CIA. <http://www.cia.gov>.

⁶⁹ Исто.

истим изворима арсенал Египта садржи ракете засноване на пројектилима Скад (*Scud*) с дометом од пет стотина километара. Северна Кореја сада помаже Египту да развије ракету домета до хиљаду километара.⁷⁰

Демократска Народна Република Кореја је, 31. августа 1998, пробно лансирала ракету *Taepo-dong-1*, тростепене конфигурације.⁷¹ Балистичка ракета пала је у Тихи океан након што је прелетела изнад Јапана. У вези с тим, Северна Кореја је објавила да је покушала том ракетом да лансира мали радиодифузни сателит, чији је трећи степен имао мотор на чврсто гориво. Због неисправности трећег степена сателит није досегао жељену орбиту, па је тако неповратно изгубљен.⁷² Иако су се севернокорејски експерти концентрисали на поузданост ракетног система за одвајање степена и команде система за функционисање у току лета на маршрути, према једној америчкој теорији то лансирање било је проба интерконтиненталне балистичке ракете (*ICBM*) способне да досегне до Сједињених Држава.⁷³ Вашингтон је као разлог за постављање националне противракетне одбране (*National Missile Defense – NMD*) навео опасност од пројектила која је запретила од Северне Кореје у августу 1998. године.

Арсенал Северне Кореје обухвата ракете са чврстим погонским горивом, *Frog-7*, чији је домет седамдесет километара и носивост корисног терета четири стотине килограма, тактичке ракете *Luna-M* и балистичке ракете малог домета Скад-Б (*Scud-B*) чији је домет три стотине и двадесет километара и носивост хиљаду килограма корисног терета, као и балистичке ракете малог домета Скад-Ц (*Scud-C*) чији је домет пет стотина километара и носивост седам стотина и седамдесет килограма корисног терета.⁷⁴ Севернокорејски производни потенцијал омогућава да се годишње произведе око хиљаду ракета типа Скад.⁷⁵ Северна Кореја је 1996. године почела серијску производњу ракете

No-dong-1, чији је максимални домет хиљаду три стотине километара, користан терет до седам стотина и седамдесет килограма, а она представља кластер од четири мотора с ракете Скад. Према јапанским експертима, тај тип ракете представља прелазну фазу у процесу развоја двостепених ракета, *Taepo-dong-1*, домета од хиљаду и пет стотина до две хиљаде и пет стотина километара и корисног терета од хиљаду до хиљаду и пет стотина килограма и *Taepo-dong-2*, домета од три хиљаде и пет стотина до седам хиљада и седам стотина километара и корисног терета од седам стотина до хиљаду килограма. За

⁷⁰ "Nuclear Proliferation: North Korea." In *Bulletin of the Atomic Scientists Special Collections*. 2003. <http://www.thebulletin.org>.

⁷¹ Materijali Washington ProFile Agency. <http://usinfo.state.gov>.

⁷² Katha, T.: "The Challenge of Ballistic Missiles in Asia, Asian Security in the 21st Century." International Conference in New Delhi. January 24–25, 2000.

⁷³ Исто.

⁷⁴ "North Korea's Nuclear Program, 2003." *Bulletin of the Atomic Scientists*. <http://www.thebulletin.org>.

⁷⁵ Katha, T.: "The Challenge of Ballistic Missiles in Asia, Asian Security in the 21st Century." International Conference in New Delhi. January 24–25, 2000.

израду ракета *Taepo-dong-2*, коришћена је кинеска технологија. Тростепена ракета *Taepo-dong-3*, домета од осам хиљада до петнаест хиљада километара и максималног корисног терета од седам стотина и педесет килограма, представља последњу фазу истраживања, развоја и тестирања.⁷⁶

Према истим изворима, деведесетих година 20. века Северна Кореја је одобрила програм за развој засебног дела ракете који се враћа у гушће слојеве атмосфере и може да носи нуклеарно и друго оружје.⁷⁷ Јасно је да је то било или претеривање или један од најамбициознијих дугорочних програма Северне Кореје. Већина експерата за ракетне и нуклеарне технологије слажу се да би то био невероватан корак за Северну Кореју из неколико разлога, који укључују велике трошкове – дуго време потребно за развој пројекта, потребу за висококвалификованим научницима из области нуклеарне и ракетне технологије и употребу потпуно нових технологија. Ограничени ресурси Северне Кореје одвраћају од планирања и усвајања таквих програма.

Севернокорејска влада је 1998. године објавила намеру у вези с наставањем развијања, тестирања, производње и одржавања свог ракетног наоружања. Она се надала да ће тај потез да: побољша регионални и глобални политички статус земље, уклони трговинске и економске баријере, ојача њен војни потенцијал. Предност је дата преговорима о уједињењу с Јужном Корејом, који би требали да поправе њену економску ситуацију.⁷⁸

У марту 2005, Пјонгјанг је укинуо самонаметнути шестогодишњи мораторијум на пробе балистичких ракета великог домета. Према севернокорејском Министарству спољних послова, непријатељска политика САД утицала је на одлуке о мораторијуму и о производњи нуклеарног оружја.⁷⁹

Нуклеарна способност Демократске Народне Републике Кореје. Стварна нуклеарна способност Северне Кореје јесте једно од важнијих питања на дневном реду међународне заједнице.

Руски експерти сматрају да није вероватно да Северна Кореја поседује ни нуклеарно оружје ни способност да га брзо произведе, уколико би се одлучило да је то политички неопходно. Године 2003, руски министар за атомску енергију Александар Румјанцев, изјавио је: „Ми имамо мало података о том предмету, јер нисмо сарађивали са Северном Корејом последњих десет година на пољу унапређења нуклеарне технологије. Жалимо због тога, али ја мислим да Северна Кореја има да пређе још дуг пут до нуклеарног оружја.“⁸⁰

⁷⁶ “Draft Report of the National Security Advisory Board on Military and Nuclear Doctrine of the North Korea.” August 2001.

⁷⁷ *Seul'skii vestnik*, 2000–2003. <http://www.vestnik.tripod.com>.

⁷⁸ Исто.

⁷⁹ “КНДР”, *Независимая газета*, March 4, 2005.

⁸⁰ Vaganov, A.: “Moscow Does not Believe in Pyongyang's Atomic Bomb”, *Независимая газета*, January 13, 2003.

Руски научници за нуклеарну енергију верују да Севернокорејанци немају довољно плутонијума потребног квалитета за израду оружја, као ни неопходну опрему, научнике и финансијска средства потребна да се направи једна или две нуклеарне бомбе на бази плутонијума, а поготово не за нуклеарне бомбе на бази уранијума. Неколико деценија су истраживачки реактор за производњу плутонијума и локација за одлагање истрошеног горива, који су изграђени уз подршку Совјета, изазивали забринутост и сумње око севернокорејског нуклеарног оружја – мишљења руских научника о том предмету веома су драгоцене.

Чак и пре распада Совјетски Савез уговори о нуклеарној енергији двеју земља раскинути су, а совјетски медији су јавили (27. фебруара 1990) да је челни човек КГБ Владимир Крјучков, политбироу Централног комитета КПСС рекао: „Према нашим сазнањима у Нуклеарном научноистраживачком центру ДНРК у граду Јонгбјону, који се налази у покрајини Северни Пјонган, окончан је развој првог нуклеарног оружја у тој земљи. У интересу да се од глобалне заједнице и међународних организација за надгледање сакрије севернокорејска нуклеарна производња – за сада није планирано тестирање тог средства. Зато КГБ предузима додатне мере ради верификовања тих информација.“⁸¹

Према најгорем могућем сценарију, западни експерти имају другачије мишљење. Амерички истраживачи су 1996. године писали да је за више од четрдесет година развоја свог нуклеарног програма Северна Кореја стекла сву неопходну технологију, кадрове и инфраструктуру за производњу нуклеарног оружја, које може да се пореди с првим америчким и совјетским атомским бомбама.

Према подацима *СИА*, пре потписивања Усаглашеног радног оквира 1994. године са САД, Северна Кореја је поседовала довољно плутонијума да произведе једну до две нуклеарне бомбе.⁸² Други аналитичари су проценили да та земља има довољан потенцијал да произведе пет или шест бомби.⁸³ На основу доказа о производњи нуклеарног оружја процењује се да је Северна Кореја планирала да произведе од десет до двадесет комада нуклеарног оружја до 2000. године.⁸⁴

Друге процене говоре да ДНРК може сваке године да производи до двеста седамдесет и пет килограма плутонијума.⁸⁵ Ако је тако, плутонијум у ње-

⁸¹ *Аргументи и факти*, 20. март, 1992, *Известја*, 24. јун 1994.

⁸² Материјали *СИА*. <http://www.cia.gov>.

⁸³ Gibni, James: “Pyongyang is Armed and Dangerous”, *Независимая газета*, 24. јануар 2003.

⁸⁴ Jane’s Intelligence Review: “North Korea’s Nuclear Arsenal.” Jane’s Information Group Ltd, 1996.

⁸⁵ Према проценама Карнеги донације за међународни мир (Carnegie Endowment for International Peace) из 2003. године, Северна Кореја вероватно поседује 190 килограма плутонијума погодног за израду оружја. Према Федерацији америчких научника, нуклеарни реактори у Јонгбјону и Таечону имају излазну снагу од 50 MW и 200 MW. То би, према мишљењу Ларија А. Никша (*Larry A. Nicksch*), омогућило производњу до 200 килограма плутонијума (“North Korea’s Nuclear Weapons Program.” *Congressional Research Service Reports. Foreign Affairs, Defense, and Trade Division*. January 22, 2003) или, према проценама *СИА* за Конгрес, 275 килограма плутонијума. “North Korean Nuclear Weapons.” November 19, 2002.

ним залихама био би довољан за производњу од тридесет до педесет нуклеарних бојевих глава.⁸⁶ Готово да нема сумње да је тренутно око двадесет и пет килограма плутонијума погодног за израду оружја ускладиштено на једној од локација у Северној Кореји.⁸⁷ У фебруару 2003, експерти *IAEA* открили су да је Пјонгјанг ускладиштио довољно нуклеарног горива и технологија да произведе неколико атомских бомби за само неколико месеци.

Неки амерички истраживачи слажу се са руским научницима. Директор Програма за Азију у Центру за међународну политику у Вашингтону и водећи експерт о Кореји Селиг С. Харисон (*Selig S. Harrison*), сматра да није преувеличана брзина производње оружја за масовно уништавање у Северној Кореји. Нису доступне прецизне информације о томе да ли та земља поседује опрему потребну за производњу нуклеарног оружја. Производни објекти су званично замрзнути од 1994. године. Умесније би било дискутовати да ли Северна Кореја има потенцијала за производњу нуклеарног оружја. Северна Кореја кроз своју историју стално користи тај потенцијал за политичко ценкање.⁸⁸

У јануару 2004, научник у Лабораторији Лос Аламос Зигфрид Хекер (*Siegfried Hecker*), посетио је севернокорејски Нуклеарни истраживачки центар Јонгбјон. У свом извештају написао је да севернокорејски званичници тврде да њихова земља поседује потенцијал за нуклеарно одвраћање.

Они су као разлог за повећање броја и квалитета залиха навели америчко деловање. Амерички научници сматрају да средство одвраћања, којем може да се верује, има најмање три компоненте: способност произвођења нуклеарног горива, односно плутонијума; способност конструисања и изградње нуклеарног средства; способност интегрисања тог нуклеарног средства у систем за преношење до циља. „У Јонгбјону смо видели да они очигледно имају способност за прву компоненту. Међутим, нисам видео ништа нити сам разговарао с ким да ми омогући да проценим да ли су они способни да конструишу нуклеарно средство или не. Наравно, нисмо били ни у могућности да проценимо интегрисање у неко средство за преношење до циља“.⁸⁹

У том контексту, требало би да се упамти да је за Северну Кореју најозбиљнија препрека софистицираност плутонијумског средства имплозивног типа. Због тога, Пјонгјанг се усредсређује на употребу високообогаченог уранијума за израду мање комплексних уређаја с детонатором класичног типа.

⁸⁶ Nicksch, Larry A.: "North Korea's Nuclear Weapons Program." Congressional Research Service Reports. Foreign Affairs, Defense, and Trade Division. January 22, 2003.

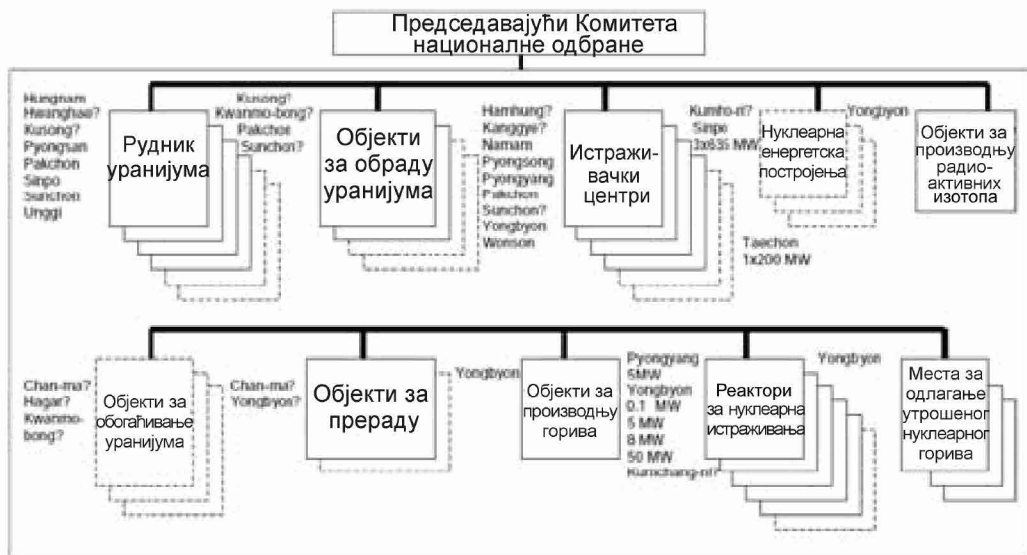
⁸⁷ Vaganov, A.: "Moscow Does not Believe in Pyongyang's Atomic Bomb", Независимая газета, 13. јануар 2003.

⁸⁸ Suslov, D.: "An Attack on North Korea is Possible", Независимая газета, 5. фебруар 2003.

⁸⁹ Senate Committee on Foreign Relations Hearing on "Visit to the Yongbyon Nuclear Scientific Research Center in North Korea," Siegfried S. Hecker, Senior Fellow, Los Alamos National Laboratory, University of California. January 21, 2004. Federation of American Scientists materials. <http://www.fas.org>.

Ким Џонг-Ил (*Kim Jong-il*), док је председавао Комисији за националну одбрану, био је на челу нуклеарног програма у ДНРК.

Компоненте севернокорејске нуклеарне инфраструктуре⁹⁰ приказане су на слици 3.



Слика 3 – Нуклеарна инфраструктура ДНРК

Веома је вероватно да ниједна, од светских водећих обавештајних агенција не може прецизно да процени нуклеарне способности ДНРК. Северна Кореја је одувек била, а таква је и данас, затворена земља, где је веома тешко добити било какве обавештајне податке, а поготово о поверљивим програмима земље.

Исламска Република Иран

Развој нуклеарне политике Ирана. Историја нуклеарних активности Ирана дуга је готово колико и нуклеарни програми Индије и Пакистана. Још 1957, Иран и САД потписали су споразум о цивилној нуклеарној сарадњи у оквиру Програма „Атоми за мир“. Тај програм је покренут након обраћања америчког председника Двајта Д. Ајзенхауера (*Dwight D. Eisenhower*) Генералној скуп-

⁹⁰ Jane's Intelligence Review. "North Korea's Nuclear Arsenal". Jane's Information Group, Ltd. 1996. Federation of American Scientists materials. <http://fas.org>. and <http://globalsecurity.org>.

штине Уједињених нација 1953. године. Сједињене Државе понудиле су Ирану нуклеарна постројења, опрему и обуку за њихове стручњаке, под условом да добију право да надгледају и обављају инспекцију нуклеарних објеката.⁹¹

До 1967. године Сједињене Државе су пружале подршку за изградњу истраживачког реактора од 5 MW, у Нуклеарном истраживачком центру Катедре за физику, Универзитета у Техерану. Реактор, који је пуштен у рад 1968. године, могао је да произведе до шест стотина грама плутонијума сваке године.⁹² Реактор је требало да ради са 93-процентним обогаћеним уранијумским горивом. Међународна агенција за атомску енергију (IAEA) обезбедила је 1987. године, пет и по милиона долара за модернизацију реактора и смањење обогаћивања уранијума на двадесет процената. Касније је Национална комисија за нуклеарну енергију Аргентине испоручила за реактор 115,8 килограма таквог уранијума.⁹³ Сједињене Државе су 1967. године испоручиле опрему и 1,2 килограма плутонијума за вруће ћелије које се користе за издвајање плутонијума из утрошеног нуклеарног горива.⁹⁴

Године 1968, Иран је потписао Уговор о неширењу нуклеарног оружја (NPT) и ратификовао га 1970. године.⁹⁵ Споразум IAEA о заштити ступио је на снагу 1974. године.⁹⁶

Седамдесетих година 20. века ирански шах Мохамед Реза Пахлави истакао је значај развоја нуклеарне енергије за његову земљу. Стотине иранских стручњака школовано је на водећим универзитетима на Западу, укључујући и америчке универзитете – Иран је, у то време, био један од главних савезника САД у региону Персијског залива. Друге западне земље, нарочито Западна Немачка и Француска, активно су развијале нуклеарни програм Ирана.⁹⁷

За разлику од садашње ситуације, средином седамдесетих година 20. века САД се нису противиле нуклеарном програму у Ирану, нити су изражавале било какву забринутост што Иран успоставља затворени нуклеарни горивни циклус. Данас је Иран у могућности да обогаћује уранијум и производи плутонијум радиохемијском прерадом утрошеног нуклеарног горива.

⁹¹ Cordesman, Anthony H. and Arleigh A. Burke and G. Ryan Faith: Iran's Search for Weapons of Mass Destruction, Warfighting Capabilities, Delivery Options, and Weapons Effects. Center for Strategic and International Studies. August 7, 2003.

⁹² Zadonskii, S. M.: Iran's Nuclear Program and Russian-American Relations, Moscow, Institut for Israel and Near East Study, 2002.

⁹³ Исто.

⁹⁴ Нацрт извештаја Саветодавног одбора за националну безбедност о иранској доктрини, август 2001.

⁹⁵ Akhtamzian, I. A., ed.: Nuclear Non-Proliferation, Vol. 2. Moscow: PIR-Tsentr, 2002.

⁹⁶ "INFCIRC/214." The text of the Agreement between Iran and the Agency for the application of safeguards in connection with the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons. December 13, 1974. IAEA materials. <http://www.iaea.org>.

⁹⁷ Delpech, Therese and S. Dingli, S. L. Freedman, C. Grand, R. A. Manning, H. Muller, et al. Nuclear Weapons: A New Great Debate. Edited by Burkard Schmitt. Paris: Institute for Security Studies, July 2001.

Та земља тако има две кључне компоненте за успостављање затвореног нуклеарног горивног циклуса, што је неопходан научни и технички услов за развој нуклеарног оружја.

Документи Савета националне безбедности САД (*US National Security Council – NSC*) доказују да су, за време преговора, САД понудиле Ирану помоћ уз следеће услове:

- Иран ће производити нуклеарно гориво од материјала увезених из америчких нуклеарних извора;
- радиохемијски објекат за прераду утрошеног нуклеарног горива биће изграђен и коришћен на мултинационалној основи;
- Пакистан ће заједно с Ираном да користи објекат за прераду нуклеарног материјала, а Иран је сагласан да неће да гради сопствено постројење за прераду.⁹⁸

Француска компанија Техниатом је, 1974. године, почела изградњу Центра за нуклеарну технологију у Исфахану. То је био објекат намењен за обуку особља које је директно било укључено у рад нуклеарне електране.⁹⁹

Према плану развоја нуклеарне енергије из 1974. године, Иран је требало да заврши изградњу двадесет и три јединице за производњу нуклеарне енергије уз помоћ Западне Немачке, Француске и САД.¹⁰⁰ Основана је Иранска организација за атомску енергију (*Atomic Energy Organization of Iran – AEOI*).¹⁰¹ Њен директор је био директно одговоран шаху, а након исламске револуције, председнику Ирана. Циљеви организације били су: употреба нуклеарне енергије за задовољење енергетских потреба земље; усвајање технологија потребних за изградњу нуклеарних реактора и успостављање затвореног нуклеарног циклуса; коришћење нуклеарних технологија у индустрији, медицини и пољопривреди и заштита људи и животне средине од дејства радијације.¹⁰²

Техеран је већ истраживао могућност добијања сопственог нуклеарног горива за будуће нуклеарне електране. Стога, власт је спроводила обимна геолошка истраживања у потрази за лежиштима руде уранијума. Земља је намеравала да почне с ископавањима уранијума и његовом прерадом – те тако произведе нуклеарно гориво.

⁹⁸ Novikov, V. E.: Existing and Prospective Nuclear and Missile Technologies in Iran. Iran in the Modern World, Edited by E. M. Kozhokin, Moscow: Russian Institut for Strategic Research, 2003.

⁹⁹ Zadonskii, S. M.: Iran's Nuclear Program and Russian–American Relations, Moscow: Institut for Israel and Near East Study, 2002.

¹⁰⁰ Cordesman, Anthony H. and Arleigh A. Burke and G. Ryan Faith: *Iran's Search for Weapons of Mass Destruction, Warfighting Capabilities, Delivery Options, and Weapons Effects*. Center for Strategic and International Studies. August 7, 2003.

¹⁰¹ Zadonskii, S. M.: Iran's Nuclear Program and Russian–American Relations, Moscow: Institut for Israel and Near East Study, 2002.

¹⁰² Novikov, V. E.: Existing and Prospective Nuclear and Missile Technologies in Iran. Iran in the Modern World, Edited by E. M. Kozhokin, Moscow: Russian Institut for Strategic Research, 2003.

Иран је преговарао с иностраним партнерима ради набавке технологија и опреме за обогаћивање уранијума. На пример, на основу резултата преговора с Француском била је одређена куповима постројења за обогаћивање уранијума и објекта за прераду утрошеног нуклеарног горива. Године 1974, *AEOI* је платио милијарду долара међународном конзорцијуму *Eurodif* за десет одсто акција у постројењима за обогаћивање уранијума гасном дифузијом, које је грађено у Трикастену у Француској. Исте године, Иран је потписао уговор с немачком компанијом *Siemens KWU* за изградњу нуклеарне електране с два реактора, од 1.300 MW, у близини Бушера, у јужном Ирану. Француска и Иран су 1976. године потписали споразум о учешћу Француске у изградњи нуклеарне електране с два реактора, од 950 MW, у граду Ахвазу на реци Карун.¹⁰³ Квалификовани нуклеарни стручњаци требало је да се обучавају у САД, Белгији, Уједињеном Краљевству, Западној Немачкој, Италији, Швајцарској и Француској.¹⁰⁴

Иран је предвиђао да ће два генератора у нуклеарној електрани у Бушери почети с радом 1980, односно 1981. године, док ће генератори у Ахвазу бити пуштени у рад 1983. и 1984. године.¹⁰⁵ Комплетан нуклеарни пројекат требало је да буде реализован до 1994. године.¹⁰⁶

Да је тај пројекат, тада најамбициознији у региону, био у потпуности реализован, Совјетски Савез би имао у суседству земљу са свим научним и техничким средствима за производњу нуклеарног оружја. Године 1976, док се Француска припремала да снабде Иран са погоном за прераду утрошеног нуклеарног горива који издваја плутонијум, Министарство спољних послова Совјетског Савеза ступило је у контакт с Француском.¹⁰⁷

Исламска Револуција (1979) и долазак шиитског свештенства на власт, на челу с Рухолах Мусави Хомеинијем (*Ruhollah Mousavi Khomeini*), зауставили су амбициозне планове Ирана. Због политике ајатолаха Хомеинија према Западу, САД, Западна Немачка и Француска прекинуле су директну нуклеарну сарадњу са Исламском Републиком Иран и већина нуклеарних експерата напустила је земљу.

¹⁰³ Нацрт извештаја Саветодавног одбора за националну безбедност о иранској доктрини, август 2001.

¹⁰⁴ Delpech, Therese and S. Dingli, S. L. Freedman, C. Grand, R. A. Manning, H. Muller, et al.: *Nuclear Weapons: A New Great Debate*. Edited by Burkard Schmitt. Paris: Institute for Security Studies, July 2001.

¹⁰⁵ Novikov, V. E.: Existing and Prospective Nuclear and Missile Technologies in Iran. Iran in the Modern World, Edited by E. M. Kozhokin, Moscow: Russian Institut for Strategic Research, 2003.

¹⁰⁶ Cordesman, Anthony H. and Arleigh A. Burke, and G. Ryan Faith: *Iran's Search for Weapons of Mass Destruction, Warfighting Capabilities, Delivery Options, and Weapons Effects*. Center for Strategic and International Studies. August 7, 2003.

¹⁰⁷ Timerbaev, R. M.: "The Near East and Nuclear Problem", *Nuclear Control*, no. 3 (Fall 2003), Moscow: PIR-Tsent, 2003.

Први генератор нуклеарне електране у Бушеру био је завршен деведесет одсто и више од шездесет одсто опреме је било инсталирано. Други генератор у Бушеру био је завршен од четрдесет до седамдесет и пет одсто, зависно од извора информација. Међутим, оба генератора била су практично уништена у ирачким ваздушним нападима за време иранско-ирачког рата.¹⁰⁸ Локација за нуклеарну електрану у Ахвазу била је завршена. Истраживачки реактор, у Нуклеарном истраживачком центру у Техерану, пуштен је у рад и вруће ћелије су биле изграђене и опремљене.¹⁰⁹ Иако је погон за обогаћивање уранијума пуштен у рад 1979. у Трикастину (Француској), Иран није добио приступ тој технологији.¹¹⁰

Због тих догађаја, Иран је крајем осамдесетих година 20. века и даље био земља без развијене нуклеарне инфраструктуре. Тада је Влада Ирана одлучила да настави с нуклеарним програмом и почела да разматра могућност успостављања научне и техничке базе за развој нуклеарног оружја.

Главни разлог за одлуку Ирана да покрене свој програм нуклеарног оружја био је Ирак. Рат са Ираком (1980–1988), истакао је војну слабост и рањивост Ирана. Иран није могао да одговори истом мером на ирачке ракетне ударе и хемијске нападе. Међутим, нуклеарно оружје је могло да пружи Ирану прилику да се одупре Ираку.

Поред тога, нуклеарно оружје могло је да игра важну улогу у односима Ирана са САД, с обзиром на критичну ситуацију у Персијском заливу. Иран сматра да би велико присуство САД у региону могло да представља претњу безбедности те земље.

Напослетку, иранско нуклеарно оружје могло би да буде противтежа нуклеарним способностима Израела. То је постало нарочито ургентно сада кад Ирак више не представља претњу за Иран. Улога нуклеарног фактора је предмет многих дебата на ширем подручју Блиског Истока. Исходи тих дебата брзо се пројектују на стратегијску ситуацију у том нестабилном региону.¹¹¹

Две међународне публикације, *World Tribune* и *Middle East Newslines*, објавиле су 15. октобра 2004, да би израелске подморнице, које носе ракете наоружане нуклеарним и термонуклеарним бојевим главама, могле да приђу обалама Персијског залива. Већ је, пре тих информација, немачки (лист

¹⁰⁸ За време иранско-ирачког рата 1980–1988, Ирак је извршио шест ваздушних напада на нуклеарни комплекс у Бушеру. У последњем ваздушном нападу 1987. године, оба реактора су тешко оштећена. Касније је Иран херметички затворио те објекте металним оклопима.

¹⁰⁹ Cordesman, Anthony H. and Arleigh A. Burke, and G. Ryan Faith: *Iran's Search for Weapons of Mass Destruction, Warfighting Capabilities, Delivery Options, and Weapons Effects*. Center for Strategic and International Studies. August 7, 2003.

¹¹⁰ Novikov, V. E.: *Existing and Prospective Nuclear and Missile Technologies in Iran*. Iran in the Modern World, Edited by E. M. Kozhokin, Moscow: Russian Institut for Strategic Research, 2003.

¹¹¹ Romashkina, N. P.: "Nuclear Multipolarity as a New Factor of Strategic Balance", *World Economy and International Relations*, No. 8 (August 2003), Moscow: Nauka/Interperiodika, 2003.

Die Welt објавио да Египат, наводно, настоји да набави нуклеарно оружје куповином обогаћеног уранијума од Кине. У вези с тим, Египат, Кина, САД и Израел демантовали су тај извештај. Израелски владини званичници изјавили су да немају доказа да је Египат заинтересован за куповину обогаћеног уранијума или производњу неконвенционалног оружја. Сједињене Државе су оптужиле *Die Welt* да шири дезинформације и чланак назвали нуклеарном обманом („новинарском патком“). Међутим, према *Middle East Newslines*, експерти су у једном извештају припремљеном за Војно ваздухопловство САД признали да је Израел направио сопствену хидрогенску бомбу. Један од аутора тог извештаја, пуковник Ворнер Фар (*Warner Farr*), тврдио је да Израел има преко четири стотине комада нуклеарног и термонуклеарног оружја, којима намерава да наоружа три подморнице Делфин (*Dolphin*) купљене од Немачке. Пуковник Фар је веровао да ће доћи до промене у нуклеарној трци на Блиском истоку, јер ће Израел бити у могућности да врати истом мером. Он је наговестио да би Оман, пошто одржава незваничне односе са Израелом и налази се стратегијски близу Ирана, могао да буде будућа локација подморница.¹¹²

Принцип ланчане реакције има значајну улогу у том сценарију. Арапске државе у Персијском заливу забринуте су због израелског нуклеарног и ракетног арсенала и нуклеарних амбиција Ирана. Тарик Ахмед ал-Хеидан (*Tariq Ahmed al-Haidan*), амбасадор Уједињених Арапских Емирата у Русији, који је 2004. године одбранио дисертацију под називом *Безбедносни проблеми у региону Персијског залива (Security Problems in the Persian Gulf Region)*, сматра да би ситуација да Иран поседује нуклеарно оружје представљала мању претњу за његове суседне земље, него његова намера да дође у посед таквог оружја. Према његовом мишљењу, Русија би могла да постане важан стабилизациони фактор у региону ако буде деловала одговорно у својој нуклеарној сарадњи са Ираном.¹¹³

Осамдесетих година 20. века, након што је Запад одбио да пружи нуклеарну помоћ Ирану, та земља је почела да активно тражи начине да се приближи Совјетском Савезу, Северној Кореји, Индији, Аргентини и другим нацијама. Иран је желео да добије приступ нуклеарним технологијама и научним истраживањима тих земаља. Тренутно, Иран сарађује с Кином, са Северном Корејом, с Русијом и са земљама Заједнице Независних Држава.¹¹⁴

Русија и САД имају супротна гледишта на цивилну сарадњу у области нуклеарне енергије између Русије и Ирана, односно будуће изгледе те сарадње и њен утицај на способност Ирана да производи нуклеарно оружје.

¹¹² Shumilin, Aleksandr: "Nuclear Hoax in the World", *Известия*, October 19, 2004.

¹¹³ Andreenko, Anton: "Iran and Uranium", 7 *дней*. August 26, 2004.

¹¹⁴ Draft Report of the National Security Advisory Board on Iranian Doctrine. August 2001.

Совјетски Савез је 1989. године одобрио дугорочни програм економске и трговинске сарадње са Ираном. Тај програм трајао је до 2000. године и у њему су се посебно захтевала будућа повећања производње електричне енергије у Ирану.¹¹⁵ Иран је 1991, изразио спремност да дозволи приступ инспекторима *IAEA*, не само свим својим пријављеним локацијама, него и свим другим објектима, центрима и лабораторијама који би могли да изазову сумњу у њихове евентуалне непријављене активности.¹¹⁶ Та изјава дата је као одговор на америчке сумње у вези с правцем иранског нуклеарног програма. У фебруару 1992, инспектори *IAEA* обишли су неколико објеката, који нису били уврштени у првобитни списак пријављених локација, али нису утврдили неправилности.¹¹⁷ И при даљим инспекцијама *IAEA*, нису откривене непријављене или тајне нуклеарне активности. Такође, у новембру 1993, нису биле утврђене непријављене активности или кршења када је делегација инспектора *IAEA* прегледала објекте у Исфахану, Карају и Техерану. Тадашњи генерални директор *IAEA* Ханс Бликс (*Hans Blix*) обишао је два нуклеарна истраживачка центра у Ирану (јул 1997). Један је био објекат за конзервирање хране у Бонабу, који је користио радиоактивне изотопе, а други је био истраживачки центар у Рамсару, који је спроводио испитивања натпросечне природне радиоактивности. Према саопштењима *IAEA*, у тим објектима нису откривене непријављене или тајне нуклеарне активности. У мају 2000, генерални директор *IAEA* Мохамед Ел Барадеи (*Mohammed El Baradei*) посетио је Иран. Он је изјавио да нуклеарни програм Ирана има цивилну намену и у складу је са међународним захтевима и стандардима.¹¹⁸

У августу 1992, владе Русије и Ирана потписале су споразум о изградњи нуклеарне електране у Ирану (који је био оштро критикован на Западу). На основу споразума предвиђено је да ће Русија и Иран сарађивати на коришћењу и изградњи нуклеарне електране по систему „кључ у руке“, која ће се састојати од два генератора просечног излазног капацитета, с могућношћу проширења на четири генератора и *VVER* реактора. У оквир сарадње укључен је и образовни центар за обуку и континуирано образовање кадрова. Иран је гарантовао да нуклеарни материјали, опрема и компоненте увезени из Русије и материјали и компоненте направљени уз помоћ стручњака

¹¹⁵ Novikov, V. E.: Existing and Prospective Nuclear and Missile Technologies in Iran. Iran in the Modern World, Edited by E. M. Kozhokin. Moscow: Russian Institut for Strategic Research, 2003.

¹¹⁶ Zobov, A.: "Russia's Security. Iran and American Sanctions", Special Addition to *Ядерное распространение*, no. 1 (2001). Carnegie Endowment for International Peace, 2001.

¹¹⁷ "INFCIRC/406." Саопштење примљено од Исламске Републике Иран, 14. јула 1992. Материјали *IAEA*. <http://www.iaea.org>.

¹¹⁸ Zobov, A.: "Russia's Security. Iran and American Sanctions", Special Addition to *Ядерное распространение*, no. 1 (2001). Carnegie Endowment for International Peace, 2001.

из Русије, неће бити коришћени за производњу нуклеарног оружја и других нуклеарних уређаја или за постизање било каквих војних циљева. Поред тога, операција ће се контролисати за све време трајања те операције путем Споразума *IAEA* о заштити.¹¹⁹

У априлу 1993, Иран је ратификовао Споразум, који је служио као законска основа за реализацију уговора. На основу ратификације Споразума, 5. јануара 1995, у Техерану су потписани следећи документи:

- Уговор о завршетку изградње првог генератора, од 1.000 MW, у нуклеарној електрани у Бушеру.¹²⁰ Уговор су потписали представници Зарубежатоменергостроја (*Зарубежатоменергострой*) и *AEOI*. Планирано је да се генератори пуне у рад 2004. или 2005. године.¹²¹
- Протокол о намерама потписали су министар за атомску енергију Руске Федерације Виктор Михаилов и Реза Амролахи, потпредседник Исламске Републике Иран и председник *AEOI*.

Иран је требало да плати 80 одсто вредности тих уговора у новцу и 20 одсто у производима. Предрачунска вредност изградње само првог генератора била је осам стотина милиона долара, а након испоруке још три генератора, укупна цена била би од три до три и по милијарде долара.¹²² Наравно, Русија сматра сарадњу са Ираном веома повољном, с обзиром на велику количину новца која је укључена у те уговоре.

Наиме, Запад је критиковао неколико аспеката одредаба Протокола када се за њега сазнало. Те критике обухватале су забринутост због:

- изградње реактора мале снаге, од 1 MW, за обуку иранских научника;
- могућности сарадње на изградњи погона за уклањање соли из слане воде, посебно морске;
- запошљавања великог броја иранских кадрова у заједнички грађеним објектима, нарочито, по завршетку изградње првог генератора у нуклеарној електрани у Бушеру;

¹¹⁹ "Agreement between the Russian Federation and the Islamic Republic of Iran on Cooperation in Building a Nuclear Power Plant in Iran.", Database *Международное право*. August 25, 1992.

¹²⁰ Пошто је тачан текст уговора пословна тајна, у почетку су се мишљења експерата разилазила у погледу садржаја уговора. Касније се сазнало да је Русија добила уговор за завршетак изградње нуклеарне електране и инсталирање руског реактора од 1.000 MW. Русија је требало да испоручи Ирану још три реактора: један реактор од 1.000 MW и два од по 440 MW. У септембру 2002. иранска влада објавила је своје планове да у наредних двадесет година изгради нуклеарну електрану са укупном производњом од 6.000 MW. Novikov, V. E., *Existing and Prospective Nuclear and Missile Technologies in Iran*. Iran in the Modern World, Edited by E. M. Kozhokin. Moscow: Russian Institut for Strategic Research, 2003.

¹²¹ Timerbaev, R. M.: "The Near East and Nuclear Problem", *Ядерный контрол*, no. 3 (Fall 2003). Moscow: PIR-Tsentr, 2003.

¹²² Novikov, V. E.: *Existing and Prospective Nuclear and Missile Technologies in Iran*. Iran in the Modern World, Edited by E. M. Kozhokin. Moscow: Russian Institut for Strategic Research, 2003.

- набавке горива по тржишној цени за први генератор у нуклеарној електрани у Бушеру и
- гарантовања минимума редовних годишњих састанака водећих званичника из руског Министарства за атомску енергију и *AEOI* ради осигурања оперативне контроле те сарадње и праћења напредовања првог генератора у нуклеарној електрани у Бушеру.¹²³

Почетком деведесетих година 20. века Иран је показивао интерес за руску опрему ради изградње погона с гасном центрифугом.¹²⁴ Министар за атомску енергију Руске Федерације Виктор Михајлов, сагласио се да на краће време у Протокол о намерама из 1995. укључи уговор за изградњу таквог погона који би обухватио развој рудника уранијума и обуку иранских стручњака у Русији. Због протеста САД изражених на састанку на врху (мај 1995), Русија је одговорила да је тај Протокол искључиво радни документ, који није одобрен од руске владе. Касније су ти пробни споразуми избачени из планова сарадње између Русије и Ирана.¹²⁵

Према руским експертима, иранско-руски споразум о изградњи првог генератора у нуклеарној електрани у Бушеру задовољио је све захтеве које поставља Уговор о неширењу нуклеарног оружја и *IAEA* систем заштите, а изводиће се у складу с међународним обавезама Русије у погледу неширења нуклеарног оружја. Штавише, утрошено гориво је требало да се шаље натраг у Русију,¹²⁶ а Русија је хтела и да обучава иранске стручњаке како би се осигурао безбедан рад нуклеарних објеката. Најзад, Русија је нагласила да двоструки стандарди у нуклеарној сарадњи не би требало да буду дозвољени, и навела сарадњу САД и Северне Кореје на отпочињању изградње нуклеарних објеката након потписивања Усаглашеног радног оквира из 1994. године.¹²⁷ Међутим, САД су протестовале због руско-иранске нуклеарне сарадње и тај протест се заснивао на нуклеарним амбицијама Владе Ирана.¹²⁸

¹²³ Исто.

¹²⁴ Lavoy, Peter R. and S. D. Sagan, and J. J. Wirtz: *Planning the Unthinkable: How New Powers Will Use Nuclear, Biological, and Chemical Weapons*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 2000.

¹²⁵ Orlov, V. A. and R. M. Timerbaev and A. V. Khlopkov: *Nuclear Non-Proliferation Issues in Russian-American Relations: History, Possibilities, and Prospects for Further Cooperation*, Moscow: PIR-Tsentr, 2003.

¹²⁶ Iran News. <http://www.iran.ru>.

¹²⁷ Timerbaev, R. M.: "The Near East and Nuclear Problem", *Ядерный контрол*, no. 3 (Fall 2003). Moscow: PIR-Tsentr, 2003.

¹²⁸ За време седнице координационе комисије за припрему Конференције о Уговору о неширењу нуклеарног оружја 2005. године, 28. априла 2003, помоћник државног секретара САД за неширење оружја Џон Волф (*John Wolf*) изјавио је да Иран представља, до сада, највећи изазов с којим се тај Уговор суочио, *Arms Control Today*, мај 2003.

Много година, контроверзни нуклеарни однос Русије и Ирана изазивао је протест међународне јавности. Русија тврди да пројекти који се реализују на основу споразума о руско-иранској нуклеарној сарадњи не спадају у критичну нуклеарно-производну категорију. Русија није снабдела Иран технологијама за обогаћивање уранијума и издвајање плутонијума, нити изградила распадне реакторе, а сарадња је стриктно у складу с националним законима и међународним обавезама Русије.¹²⁹ Ако би се Русија повукла из тих споразума о сарадњи, њен економски и политички статус могао би да буде нарушен.

За Русију је веома важна природа намере Ирана у погледу развоја нуклеарног оружја. Иран је велика земља са утицајним присуством на јужном крилу Русије. Ако би Иран одлучио да произведе нуклеарно оружје (и под претпоставком да има систем за његово преношење до циља), Русија би се могла суочити са стварном претњом, поготово, с обзиром на непредвидљиву природу иранске власти. Поред тога, мировни процес на Блиском истоку био би уздрман. Према томе, Иран жели да има стратегијску сарадњу и партнерство с Москвом, а Русија жели да буде сигурна да ће Иран бити њен партнер у региону. С обзиром на затегнуте односе Русије с Турском, развој добрих односа с Ираном могао би да буде нарочито користан. Русија мора, такође, да заустави ширење утицаја Техерана у Централној Азији, коју Русија још увек сматра нарочито значајном за своје интересе. Према томе, основна корист коју Русија може да извуче из сарадње са Ираном јесте стратешка – економска корист је секундарног значаја.

Амерички званичници и многи други експерти верују да ће исход руско-иранске нуклеарне сарадње бити такав да ће Иран имати сопствено нуклеарно оружје, односно исход ће бити удар на Уговор о неширењу нуклеарног оружја.¹³⁰

Европска унија је још један учесник у решавању иранског нуклеарног проблема. Овде су у питању и политички и економски интереси земаља чланица Европске уније што их мотивише да постигну споразум. У октобру 2004. године Француска, Немачка и Уједињено Краљевство понудили су сарадњу Ирану у нуклеарној области. Они су гарантовали поуздане испоруке горива за нуклеарну електрану и обећали помоћ у изградњи реактора с лаком водом ако се Иран сагласи да неће обогаћивати уранијум. У сагласности с понудом, Иран би развијао трговинске односе са

¹²⁹ Timerbaev, R. M.: "The Near East and Nuclear Problem", *Ядерный контрол*, no. 3 (Fall 2003). Moscow: PIR-Tsentr, 2003.

¹³⁰ Desutter, Paula A.: *Denial and Jeopardy: Deterring Iranian use of NBC weapons*. Washington, D.C.: National Defense University Press, 1997.

Европљанима и чак приступио Светској трговинској организацији (*World Trade Organization – WTO*).¹³¹ Упркос изјави Аледина Брујердија (*Alaeddin Brujerdi*), председника Комисије за националну безбедност и спољну политику иранског парламента, у којој он тај европски предлог назива противречним, него међународне споразуме о неширењу нуклеарне технологије¹³² – преговори са Европом су се наставили. Међународни медији су 14. и 15. новембра 2004, нагостили да је постигнут компромис: Иран се сагласио да замрзне свој нуклеарни програм за обогаћивање уранијума, а европске земље ће пристати на понуду за сарадњом и гарантоваће да Савет безбедности Уједињених нација неће увести санкције Ирану. Да се Иран није сагласио са овим условима, Одбор гувернера *IAEA* највероватније би упутио питање нуклеарног програма Ирана на разматрање у Уједињене нације. Конечно, последица тих односа могло је да буде увођење санкција Ирану.¹³³

У мају 2005. године званичници иранске власти најавили су да би одлука о обогаћивању уранијума могла ускоро да буде стављена ван снаге. Потпредседник Исламске Републике Иран и шеф *AEOI* Голам-Реза Аквазадех (*Gholam-Reza Aqazadeh*), рекао је да Европљани треба да схвате да тај потез сигнализује да Техеран неће давати уступке без реципрочних гаранција.¹³⁴

Та изјава могла би да се тумачи на разне начине. Прво, Техеран можда тврди да има довољно основа да сумња у поузданост међународних испорука због притисака САД. Према томе, Иран инсистира на свом праву да производи сопствено нуклеарно гориво, па стога не жели да се одрекне обогаћивања уранијума. Друго, производња нуклеарног горива за нуклеарну електрану економски је одржива, чак и кад се узму у обзир ирански ресурси нафте, гаса и угља. У априлу 2005. године, за време последње рунде преговора између Ирана и европске тројке, није постигнут никакав напредак у разговорима о трговинским и економским користима за Иран или његовом приступању Светској трговинској организацији. Иран је и даље незадовољан односом с француском компанијом *Eurodif*. Упркос уделу Ирана од десет одсто у тој компанији, *Eurodif* није Ирану уопште испоручио нуклеарно гориво.

Кључни нуклеарни објекти, тренутно лоцирани у Ирану, приказани су на слици 4.¹³⁵

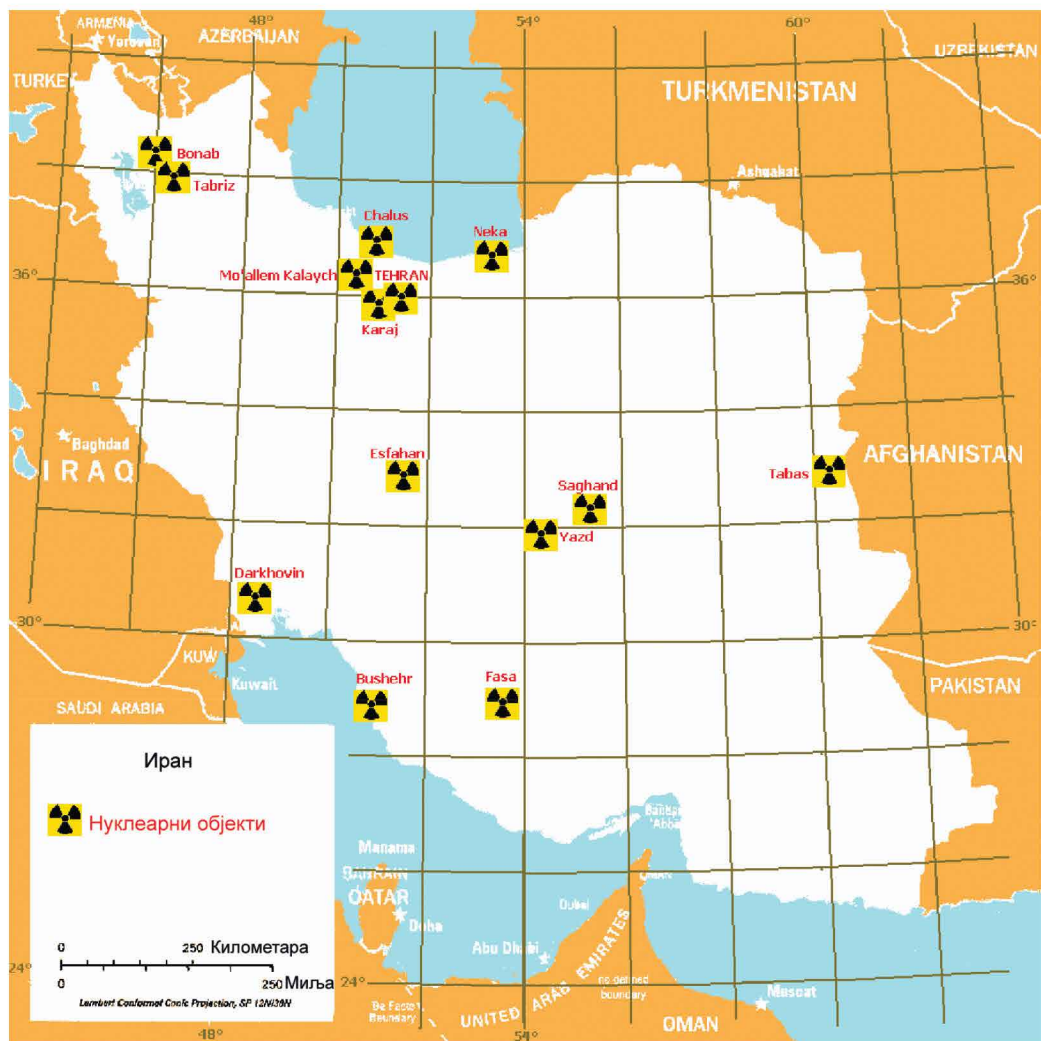
¹³¹ Petrovskaia, Iu., "Atomic Revolution in Iran", *Независимая газета*, October 21, 2004.

¹³² Groshkov, I.: "Teheran Resumes Its Uranium Program", *Независимая газета*, October 25, 2004.

¹³³ Linzer, Dafna: "Iran Vows to Freeze Nuclear Programs in Return Europeans Guarantee Freedom from U.N. Sanctions." *Washington Post*. November 15, 2004.

¹³⁴ Groshkov, I.: "Tehran Resumes Its Uranium Program", *Независимая газета*, May 12, 2005.

¹³⁵ Материјали Федерације америчких научника. <http://www.fas.org>.



Слика 4 – Нуклеарни објекти Ирана

Нуклеарне могућности Ирана. Не постоји ниједан директан доказ да постоји ирански тајни програм за производњу нуклеарног оружја. Руска контраобавештајна служба је известила (1995), да није пронашла никакве одређене знакове међусобно усклађеног и целовитог војног нуклеарног програма у Ирану.¹³⁶ У поређењу са Северном Корејом, Иран не користи нуклеарну учену и доследно истиче цивилну намену свог нуклеарног програма.

Стварна намена нуклеарног програма Ирана може да се открије помоћу информација које нису поверљиве, као и проценом постојеће инфраструктуре. Ле-

¹³⁶ Подаци контраобавештајне службе који нису поверљиви. <http://svr.gov.ru>.

жишта уранијума откривена су 1985. године. Она се протежу у подручју од 100 до 150 квадратних километара, у покрајини Језд, и према проценама резерве износе око пет хиљада тона.¹³⁷ Мања лежишта уранијума такође су откривена у покрајинама Исфакан, Азербејџан, Хорасан, Систан и Балуџистан.¹³⁸ Консултoвани су стручњаци из Немачке, бивше Чехословачке, Кине и Русије, али вађење руде није никад започето. У фебруару 2003. године Иран је објавио да ће лежишта у покрајини Језд бити експлоатисана за индустријске потребе.¹³⁹

Неки експерти верују да је милиамперски калутрон који се налази у Нуклеарном истраживачком центру за пољопривреду и медицину у Карају, можда један од потенцијалних објеката за обogaћивање уранијума у Ирану.¹⁴⁰ Калутрон је коришћен за сепарацију изотопа за индустријску, медицинску и пољопривредну примену. Близина Центра хидроелектрани изазвала је посебну забринутост на Западу, јер електрана може да служи као извор енергије за електромагнетски поступак сепарације изотопа уранијума.¹⁴¹ Међутим, Иран тврди да се калутрон користи искључиво за производњу стабилних елемената, а експерти *IAEA* су то потврдили за време инспекција 1992. и 1993. године.¹⁴²

Извештаји о изградњи прве фазе објекта за обogaћивање уранијума у Натанцу изазвали су сумње да је Иран у могућности да обogaћује уранијум користећи методу центрифуге. Ирански званичници су то потврдили и у постројење су примљени инспектори *IAEA*, на челу с генералним директором Мохамедом Ел Барадејем.¹⁴³ У фебруару 2002. године, Ел Барадеј је обихвао оперативно пилот постројење за обogaћивање горива гасним центрифугама, састао се са иранским председником Мохамадом Хатамијем (*Mohammad Khatami*) и позвао иранску владу да приступи Допунском протоколу Споразума о заштити. Влада Ирана пристала је да достави информације о свакој новој градњи нуклеарних објеката.¹⁴⁴

¹³⁷ Нацрт извештаја Саветодавног одбора за националну безбедност о иранској доктрини, август 2001.

¹³⁸ Cordesman, Anthony H. and Arleigh A. Burke, and G. Ryan Faith: *Iran's Search for Weapons of Mass Destruction, Warfighting Capabilities, Delivery Options, and Weapons Effects*. Center for Strategic and International Studies. August 7, 2003.

¹³⁹ Timerbaev, R. M.: "The Near East and Nuclear Problem", *Ядерный контрол*, no. 3 (Fall 2003). Moscow: PIR-Tsentr, 2003.

¹⁴⁰ Novikov, V. E.: *Existing and Prospective Nuclear and Missile Technologies in Iran*. Iran in the Modern World, Edited by E. M. Kozhokin. Moscow: Russian Institut for Strategic Research, 2003.

¹⁴¹ Cordesman, Anthony H. and Arleigh A. Burke, and G. Ryan Faith: *Iran's Search for Weapons of Mass Destruction, Warfighting Capabilities, Delivery Options, and Weapons Effects*. Center for Strategic and International Studies. August 7, 2003.

¹⁴² Novikov, V. E.: *Existing and Prospective Nuclear and Missile Technologies in Iran*. Iran in the Modern World, Edited by E. M. Kozhokin. Moscow: Russian Institut for Strategic Research, 2003.

¹⁴³ Материјали *IAEA*. <http://www.iaea.org>.

¹⁴⁴ Исто.

Изворе које је Иран користио за изградњу објекта у Натанцу, тек треба прецизно одредити. У објекту је већ инсталирано сто шездесет центрифуга, још хиљаду се склапа, а планирано је да каскада од пет хиљада центрифуга буде завршена до 2005. године.¹⁴⁵ Неки западни експерти верују да ће та каскада имати капацитет који ће моћи да издвоји довољно високообогаћеног уранијума за израду два нуклеарна уређаја годишње – уколико би се таква политичка одлука сматрала неопходном.¹⁴⁶ Постојећи индустријски простори и објекти који су у фази изградње омогућиће да се инсталира преко десет хиљада центрифуга.¹⁴⁷ У новембру 2003. године постојеће центрифуге за обогаћивање уранијума су затворене, иако је у току изградња нових центрифуга, а горивни материјали се припремају за процес обогаћивања.

На основу процена будућег правца производње нуклеарног оружја у Ирану може се доћи до различитих закључака. У августу 2004, међународни медији известили су да производња нуклеарне електране у Бушеру може да обезбеди материјал за тридесет нуклеарних бојевих глава годишње.¹⁴⁸ Према америчком државном подсекретару Џону Болтону (*John Bolton*), Иран активно ради на производњи високообогаћеног уранијума и плутонијума погодног за израду оружја и његова влада би могла да најави стварање моћног система нуклеарног оружја, већ 2006. године. Амерички и израелски обавештајни извори процењују да би Иран, с обзиром на његове садашње технологије које поседује, могао да изради нуклеарну бомбу, за три до пет година.¹⁴⁹

Европски аналитичари, коментаришући Болтонову изјаву у вези с потенцијалом Ирана да стекне нуклеарно оружје за годину дана, повлаче паралелу с речима америчког државног секретара Колина Пауела (*Colin Powell*) о ирачком нуклеарном програму. Према експертима, нису пронађени никакви поуздани аргументи који би подржали тврдње да Техеран развија нуклеарно оружје, тако да Вашингтон не би требало да понавља своју „грешку са Ираком“.¹⁵⁰

Упркос многим експертима из целог света, који су сигурни да Иран не може да створи научне и техничке услове неопходне за развој и производ-

¹⁴⁵ Cordesman, Anthony H. and Arleigh A. Burke, and G. Ryan Faith: *Iran's Search for Weapons of Mass Destruction, Warfighting Capabilities, Delivery Options, and Weapons Effects*. Center for Strategic and International Studies. August 7, 2003.

¹⁴⁶ Timerbaev, R. M.: "The Near East and Nuclear Problem", *Ядерный контрол*, no. 3 (Fall 2003). Moscow: PIR-Tsentr, 2003.

¹⁴⁷ Albright, David and Corey Hinderstein: "The Iranian Gas Centrifuge Uranium Enrichment Plant at Natanz." *The Institute for Science and International Security*. March 14, 2003.

¹⁴⁸ Warrick, Joby and Glenn Kessler: "Iran's Nuclear Program Speeds Ahead; 'Startling' Progress at Complex Poses Challenge to Bush Administration at Delicate Time." *Washington Post*. March 10, 2003.

¹⁴⁹ Andreenko, Anton: "Iran i uran", 7 дней, August 26, 2004.

¹⁵⁰ Shumilin, Aleksandr: "Nuclear Hoax in the World", *Известия*, October 19, 2004.

њу нуклеарног оружја, нити ће моћи у блиској будућности – званична забринутост је и даље присутна. Иран гради постројење за производњу тешке воде у централном делу земље, близу Арака,¹⁵¹ и планира да заврши изградњу истраживачког реактора с тешком водом, који би могао да се користи као објекат за сепарацију плутонијума. Ако се све те чињенице узму у обзир, онда сумње око цивилне намене иранског нуклеарног програма изгледају оправдане.

У лето 2004. године *IAEA* је изразила забринутост због оклевања Ирана да сарађује с инспекторима Уједињених нација и усвојила резолуцију која оптужује Иран да није вољан да сарађује с нуклеарним инспекторима.¹⁵² На критику *IAEA*, Техеран је одговорио саопштењем да се разматра обнова програма за обогаћивање уранијума. Техеран је тражио од Берлина, Париза и Лондона да не дозволе спекулације око Иранског нуклеарног програма, јер је мир у целом региону последица уравнотежених снага. Упркос постигнутом споразуму о суспензији програма, Иран најављује да ће обновити производњу обогаћеног уранијума и развијати нове технологије.¹⁵³

Ипак, није вероватно да Иран тајно производи нуклеарне материјале погодне за израду оружја, јер је потписао Допунски протокол, а *IAEA* обавља инспекције у објекту у Натанцу. У случају да Иран одбије присуство инспектора *IAEA* у својим објектима и повуче се из Уговора о неширењу нуклеарног оружја, био би у могућности да реализује програм развоја нуклеарног оружја и, при томе, да користи све кључне компоненте нуклеарног горивног циклуса.

Ракетне технологије Ирана. Ракетни програм Техерана служи као убедљив, индиректан доказ о намерама иранске владе да производи нуклеарно оружје.

Првобитни циљ иранског ракетног програма био је да се успостави могућност ракетног одвраћања којим би могле да се одбију ирачке претње. Програм је замрзнут 1984. и 1985. године, након што су ирачке ракете погодиле циљеве у Ирану.

Након операције Пустинска олуја, циљеви иранског ракетног програма су промењени. Према Влади Ирана, у домету њихових ракетних снага јесте регион Персијског залива.¹⁵⁴ У вези с тим, у евентуалне објекте дејства могли би да буду укључени Израел и Саудијска Арабија.

Ирански кључни ракетни објекти приказани су на слици 5.¹⁵⁵

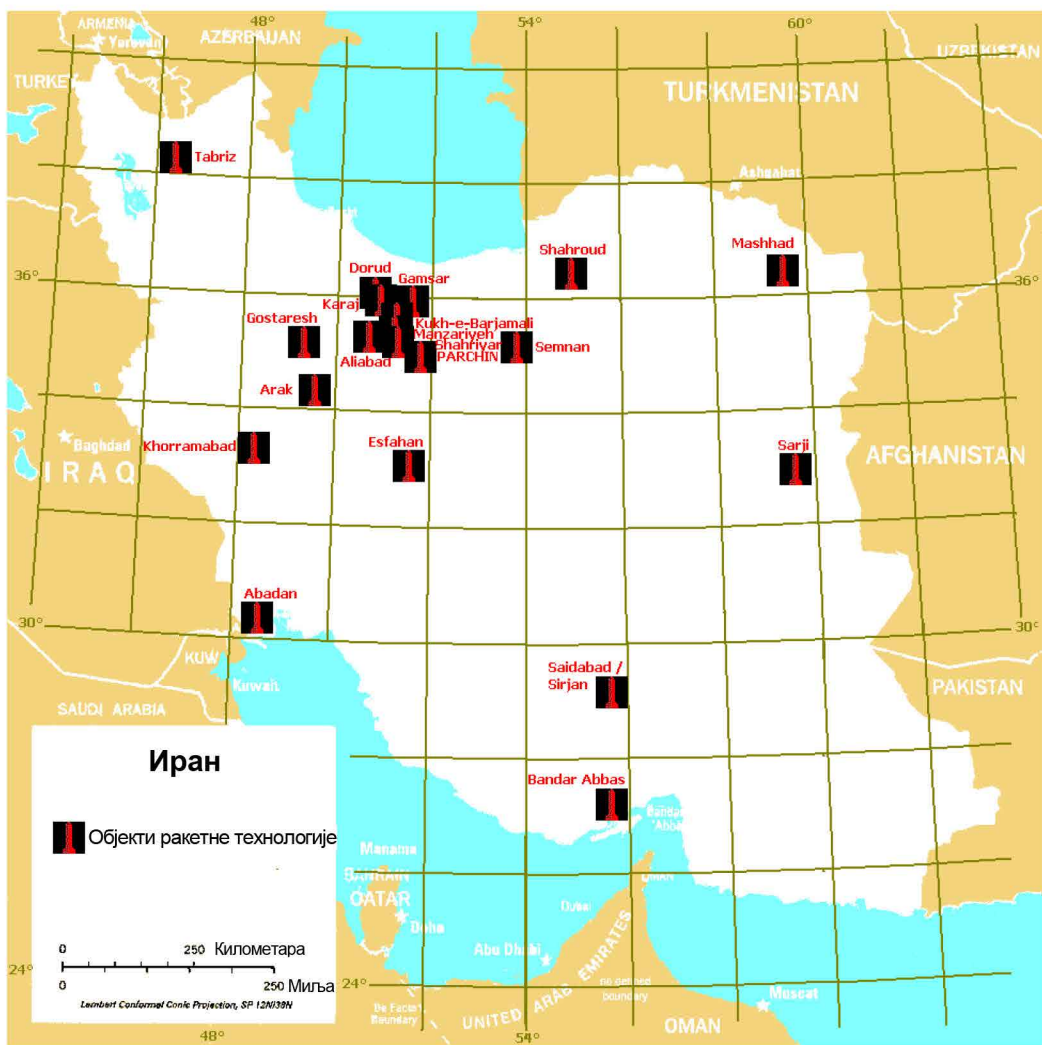
¹⁵¹ Амерички обавештајни извештаји на основу сателитских слика: Bellona Foundation, 24. фебруар 2003.

¹⁵² Материјали *IAEA*. <http://www.iaea.org>.

¹⁵³ Andreenko, Anton. "Iran i uran", 7 *дней*, August 26, 2004.

¹⁵⁴ Novikov, V. E.: Existing and Prospective Nuclear and Missile Technologies in Iran. Iran in the Modern World, Edited by E. M. Kozhokin. Moscow: Russian Institut for Strategic Research, 2003.

¹⁵⁵ Материјали Федерације америчких научника. <http://www.fas.org>.



Слика 5 – Ирански ракетни објекти

Иран је постигао изванредан успех у стварању стања самодовољности у погледу ракетног наоружања. Земља производи ракетне системе са чврстим и течним погонским горивом, од којих су неки системи с навођењем. Ирански стручњаци те системе непрестано усавршавају, иако постоје проблеми са системима за навођење и управљање ракета и оне не омогућавају тренутно велику прецизност. Убудуће, Иран ће вероватно бити у могућности да погађа појединачне циљеве с великим степеном прецизности.

Иран сада производи невођене тактичке ракете са чврстим погонским горивом (ракете *Ohab*, домета 45 километара) и ракете *Nazeat-10*, домета 150 кило-

метара.¹⁵⁶ Иран вероватно развија поуздане системе за навођење за постојеће ракете са чврстим горивом и моделе који су у развоју. Неки експерти верују да Иран, поред тога што ради на системима за навођење, има и програм за развој балистичких ракета са чврстим горивом, домета преко хиљаду километара.¹⁵⁷ Влада Ирана ставља тежиште на развој и производњу балистичких ракета кратког домета и балистичких ракета средњег домета с течним горивом, које се сматрају главним системима за пренос оружја за масовно уништавање до циља.¹⁵⁸

Средином деведесетих година 20. века појавили су се извештаји да Иран покреће нови програм за развој ракета домета до 2.000 километара.¹⁵⁹ Иран је 24. јула 1998, објавио да је извршио успешну пробу ракете *Shahab-3*, домета хиљаду две стотине километара.¹⁶⁰

Према мишљењу бројних страних експерата, Иран највероватније сарађује са Северном Корејом и Пакистаном у области ракетних технологија.

Иран активно ради на развоју свог ракетног програма и на постизању самосталности у развоју и производњи ракета кратког и средњег домета. Ракете које се налазе у његовом арсеналу и ракете које се још налазе у фази развоја могу да се користе за потребе преношења до циља конвенционалног оружја, нуклеарног оружја и других врста оружја за масовно уништавање. Иранске ракете могу да буду моћно средство за постизање политичке предности и утицаја на регионалне догађаје.

Закључак

На основу анализе нуклеарних програма Северне Кореје и Ирана и њихове улоге у стварању нестабилности у међународној заједници може да се закључи:

1. с обзиром на затегнуту ситуацију у североисточној Азији и на Блиском истоку, сасвим је предвидљиво да лидери Северне Кореје и Ирана не желе да се одрекну нуклеарног статуса. Пет земаља које имају нуклеарни статус и многе друге развијене земље играле су активну улогу у помагању да ове две земаља развијају своје нуклеарне програме.¹⁶¹

¹⁵⁶ Desutter, Paula A. *Denial and Jeopardy: Deterring Iranian use of NBC weapons*. Washington, D.C.: National Defense University Press, 1997.

¹⁵⁷ Cordesman, Anthony H. and Arleigh A. Burke, and G. Ryan Faith: *Iran's Search for Weapons of Mass Destruction, Warfighting Capabilities, Delivery Options, and Weapons Effects*. Center for Strategic and International Studies. August 7, 2003.

¹⁵⁸ Исто.

¹⁵⁹ Novikov, V. E.: *Existing and Prospective Nuclear and Missile Technologies in Iran*. Iran in the Modern World, Edited by E. M. Kozhokin. Moscow: Russian Institut for Strategic Research, 2003.

¹⁶⁰ Нацрт извештаја Саветодавног одбора за националну безбедност о иранској доктрини, август 2001.

¹⁶¹ Romashkina, N. P.: "Non-recognized Nuclear Nations", In *Arms Control and Security*. International Security: New Threats Posed by the New Millennium, IMEMO Annual (2001–2002). Moscow: Nauka, 2003.

2. непредвидљива природа земаља с ауторитарним режимима, као што је ДНРК, представља један од главних проблема у домену неширења ракетног и нуклеарног оружја. Те земље су, када их оптужују да производе или набављају оружје за масовно уништавање, недокучиве за утицаје споља који би могли да идентификују њихове намере, односно за стварно стање ствари у војном и нуклеарном домену.
3. Пјонгјанг је усвојио чврст нуклеарни став упркос чињеници што има пуно проблема и бојазни од евентуалних америчких превентивних мера. Северна Кореја је објавила да би могла да производи нуклеарно оружје као гаранцију за своју безбедност: она ће спроводити зацртану политику, док не постигне стварну војну и економску сигурност приступањем глобалној заједници. Међутим, чврста линија Бушове администрације није узрок актуелне ситуације на Корејском полуострву; политика председника Буша само је убрзала процес који је започео много пре, него што је он дошао на власт.
4. на основу анализе доступних података верује се да Северна Кореја поседује довољно нуклеарног материјала да направи од једне до шест нуклеарних бојевих глава. Тренутно, на основу доказа не може да се потврди да ли је Северна Кореја већ произвела оружје за масовно уништавање. Иако Северна Кореја не поседује нуклеарно оружје, постоје бројни разлози зашто би ДНРК могла да га поседује у будућности. Издвајају се две теорије. Прво, ДНРК би могла да настави рад с плутонијумом, који припрема за производњу нуклеарног оружја, а за који је потребно око шест месеци да се направи експлозивно средство. Друго, у наредне две године севернокорејски објекат у Јонгбјону могао би да произведе још нуклеарног материјала потребног за производњу нуклеарног оружја.

Северна Кореја је имала довољно плутонијума за производњу од једне до две нуклеарне бојеве главе. Међутим, због техничке софистицираности плутонијумских средстава импловивног типа, није вероватно да је произведен иједан комад таквог оружја. Недавне спекулације усредсређују се на могућности ДНРК да произведе технолошки мање комплексна нуклеарна средства на бази уранијума с детонатором класичног типа.

5. на шестостраним разговорима, у којима учествују земље забринуте за будућност Северне Кореје – до недавно, постојала је нада да ће оне моћи да утичу на ДНРК и реше нуклеарни проблем на Корејском полуострву. Разговори су посматрани као један од начина да се осигура безбедност у североисточној Азији и да се ојача стратегијска стабилност. Многи експерти сматрају учешће Северне Кореје у тим разговорима приоритетом за међународну дипломатију.

Међутим, преговарачки процес није уродио плодом и Пјонгјанг је незадовољан преговорима. Иако се неки тактички проблеми решавају, преговори нису остварили главни циљ – безбедносну гаранцију САД и њихову помоћ Северној

Кореји. Преговарачки процес обезбеђује сигурност Северној Кореји. У замену за учешће у разговорима, ДНРК добија економску помоћ од Кине и Јужне Кореје, као и од међународних организација. Пошто тај преговарачки процес користи Северној Кореји, Пјонгјанг вероватно неће да учини значајан напор да се постигне компромис. На основу првобитних циљева, Северна Кореја упорно покушава да извуче корист од америчког напредовања ка компромису. Та политика нуклеарног откупа може да омогући само привремене резултате. Пјонгјанг би у будућности могао да примени дипломатско обмањивање и уцењивање без икаквих гаранција за коначни успех решавања спора.¹⁶²

Глобална заједница суочена је са озбиљним и комплексним проблемом – како да сазна да ли Северна Кореја поседује нуклеарно оружје. Изузетно интересовање Северне Кореје за економску помоћ могло би да се искористи за решење тог проблема.

6. упркос инспекцијама *IAEA*, током 1992, 1993, 1995, 1997. и 2000. године, нема поузданих података о томе да ли Иран поседује нуклеарно оружје и које би могле да буду његове главне компоненте. Међутим, индиректни докази наводе на то да Иран проширује нуклеарни и ракетни програм, који је започео осамдесетих година 20. века.

Израелски непријављени нуклеарни потенцијал Иран сматра основним фактором нестабилности на Блиском истоку. То подстиче многе друге земље у региону да увећавају научно и техничко знање за производњу сопственог нуклеарног наоружања и система за њихово преношење до циља.

Иран своју одлуку да производи нуклеарно оружје у догледној будућности оставља нејасном, иако је посвећен стварању инфраструктуре за затворени нуклеарни горивни циклус.

Иран покушава да створи инфраструктуру за производњу балистичких ракета средњег домета. Циљ му је да до 2015. године створи најмоћнији ракетни потенцијал у региону.

7. Русија и САД сматрају да је неприхватљиво да Иран производи нуклеарно оружје или да га набави. Постоје различита мишљења о свеобухватној контроли иранског нуклеарног горивног циклуса и набавке материјала.

8. с обзиром на економске тешкоће Северне Кореје, она би могла доћи у искушење да своје деловање стави у функцију остваривања финансијске добити. Уколико би Северна Кореја или Иран остварили нуклеарни потенцијал, повећава се могућност да би то оружје могло да се прошири на друге земље или терористичке групе.

¹⁶² Mikheev, V.: "North Korean Nuclear Program", *Northeastern Asia: Nuclear Proliferation Problems. Conference Materials*. October 28, 2004.

Иран је смештен у једном већ нестабилном региону, самим тиме, повећале су се могућности да нуклеарно оружје, материјали, технологије и производно знање буду продати или на други начин пренесени терористима. Та претња могла би да угрози цео свет.

Нуклеарни тероризам потребно је детаљно проучавати. Глобална заједница мора да устроји међународне законе, прописе и системе ефективних практичних мера за спречавање претњи. Све земље треба да имају јасан приступ нуклеарном тероризму и узајамно разумевање о сарадњи и спречавању тероризма уопште. Тај приступ требало би да осуди све облике тероризма и да се бори против неприхватљивих метода остваривања циљева, без обзира на то која идеологија стоји у позадини тих циљева.

9. ширење оружја за масовно уништавање и ракетне технологије на земље које га не поседују представља све већу претњу, међутим, не постоје никакви механизми који се баве нуклеарним проблемима Северне Кореје и Ирана. Због тога, суседне земље, укључујући Кину, Индију, Пакистан, Израел, Тајван, Јужну Кореју и Јапан, неизбежно граде и проширују своје арсенале. То би могло да уздрма проамеричке режиме у исламским државама, поготово у Саудијској Арабији, Пакистану, Египту и Турској.
10. двадесетак земаља приступило је заједничкој Иницијативи за безбедност од ширења оружја (*Proliferation Security Initiative – PSI*), коју предводи САД и чији је циљ да се зауставе испоруке оружја и сродних материјала. Будући да земље и даље приступају тој иницијативи, та нова сарадња међу државама могла би да има значајну улогу у будућем режиму неширења оружја.
11. основни циљ међународне заједнице у погледу неширења нуклеарног оружја јесте да пронађе дипломатске и економске методе које могу да стабилизују регионалне сукобе, с обзиром на све већу општу стратешку двосмисленост у међународним односима.
12. с обзиром на актуелну ситуацију, биће потребно да САД, Русија, Кина и Европска заједница процене да ли су њихове појединачне (и/или здружене) снаге за одвраћање неопходне или довољне. Нуклеарна мултиполарност погоршаће проблем одржавања стабилне стратешке равнотеже.

На основу анализе различитих приступа у решавању овог проблема, поготово приступа који примењују Русија и САД, долази се до интересантних сазнања. Безбедност Руске Федерације могла би да претрпи већу штету, од безбедности САД из следећих разлога. Прво, снаге трећих нуклеарних земаља ближе су Русији и лакше би могле да буду усмерене против ње. Друго, САД су већ почеле да развијају свој стратешки систем националне одбране од пројектила – првих десет компоненти система инсталирано је на Аљасци 2004. године.¹⁶³ Систем је намењен за одбрану Сједињених Држава од напа-

¹⁶³ Glanz, James: "This Time It's Real: an Antimissile System Takes Shape." *New York Times*, May 4, 2004. <http://nytimes.com>.

да новонасталих нуклеарних нација. Насупрот томе, у Русији су модернизација противракетног одбрамбеног система и његово проширење веома ограничени. Треће, питања као што су негативна контрола, ванредно лансирање, крађа оружја и друге ванредне ситуације изазивају озбиљну забринутост и неизвесност у вези с нуклеарним оружјем трећих земаља.¹⁶⁴ Русија има посебан интерес у јачању стабилности разоружањем, као и неширењем оружја за масовно уништавање и средстава за њихово преношење до циља. Улога Русије је значајна и њен утицај би требало искористити у потпуности.

Експерти из многих земаља, укључујући и експерте из Русије, имају различита мишљења о овом предмету. Према неким експертима, Русија потцењује дугорочну претњу од ширења нуклеарног и ракетног оружја због других проблема који је притискају. Сви припадници политичке и војне елите Русије не сматрају севернокорејске нуклеарне програме опасним.¹⁶⁵ У последње време Русија је предузела кораке у правом смеру и још је значајан играч; међутим, Русија још увек обликује националну стратегију за тај проблем. У контексту ракетне и нуклеарне мултиполарности, приоритет Русије је да укључи нове (реалне и потенцијалне) чланове нуклеарног клуба у систем неширења оружја и тако повећа изгледе за веће међународно учешће и утицај.

Након распада Совјетског Савеза, САД су постале једина суперсила и дошло је до јасног помака у политичком приступу Беле куће.

Сједињене Државе су у Ираку примениле своју стратегију превентивних напада против сваке земље за коју се сумња да поседује оружје за масовно уништавање и представља претњу за безбедност САД или њихових савезника. Тамо није пронађено никакво оружје за масовно уништавање. У Северној Кореји, САД нису следиле чврсту (безкомпромисну) политику коју су примениле у Ираку. Уместо тога, актуелна међународна ситуација подстакла је дијалог између нација. Русија, Кина, Јапан и Јужна Кореја такође су одиграле значајну улогу у посредовању око севернокорејског нуклеарног проблема.

Ситуација у Ирану изгледа озбиљнија. Иран активно учествује у политичким и економским процесима у свим суседним регионима. Он одржава партнерство с Кином, Русијом и већим европским земљама. У вези с тим, да би америчке активности биле делотворне, биће потребно да САД, које тренутно предводе једнополарни међународни систем, развију комплексније политичке механизме за своје односе са Ираном.

13. на почетку 21. века САД и Русија суочавају се с новим претњама. Вашингтон и Москва би требало да успоставе здружену коалицију да би се супротставили тим новим изазовима. Те две земље би требало да буду упорне у настојању да се приближе у домену политике. Стратешко партнерство Русије и САД могло би да спречи даљу дестабилизацију међународних односа.

¹⁶⁴ Arbatov, A.: "Nuclear Deterrence: Realities and Myths", *Независимая газета*, May 14, 2004.

¹⁶⁵ Kokoshkin, A. A.: *Nuclear Conflicts in the 21 Century: Types, Forms, Possible Players*, Moscow: Media-Press, 2003.

Епилог

Од завршетка истраживања за потребе ове студије, тенденције које се у њему разматрају, развијају се и даље.

Демократска Народна Република Кореја је, 4. и 5. јула 2006, извршила неколико ракетних проба. Према разним изворима, лансирано је од шест до осам ракета. Тростепена интерконтинентална балистичка ракета великог домета (домет око 6.700 километара) с течним горивом *Taepo-dong-2*, која може да стигне до Аљаске и Хаваја и која може да носи нуклеарну бојеву главу, експлодирала је због техничких проблема у четрдесетој секунди лета (за време пробе) и пала у Јапанско море. Друге ракете су, такође, пале у Јапанско море. Као одговор на ракетне пробе Северне Кореје, Јужна Кореја је обуставила снабдевање Северне Кореје. Савет безбедности Уједињених нација донео је 15. јула једногласну одлуку да поштри санкције ДНРК: земље чланице УН забраниле су сваки излаз (или улаз) ракетног материјала и технологије у Северну Кореју.

Почетком септембра 2006. године, сазнало се за намере Пјонгјанга да тестира своје нуклеарно оружје. Представник ДНРК у Уједињеним нацијама саопштио је крајем септембра да је Пјонгјанг спреман да обнови преговоре, али америчке санкције су то онемогућиле. Трећег октобра ДНРК је званично објавила да је спремна да „реализује неизбежну нуклеарну експлозију да би се одбранила од престојеће америчке агресије“. Подземна нуклеарна експлозија изведена је 9. октобра, у 10:36 (по локалном времену). Тестирање су потврдили кинески и јужнокорејски стручњаци. Према јужнокорејским обавештајним подацима тестирање је изведено у Хвадери, близу града Киљу, у покрајини Хамкјунг-Пукто на североистоку земље (релативно близу границе између ДНРК и Руске Федерације). Према речима јужнокорејског војног представника, у тој области потврђена је снажна експлозија. Према подацима јужнокорејског центра за праћење сеизмичке активности, јачина земљотреса била је око 3,6 степени Рихтерове скале. Севернокорејска страна је објавила да су прве нуклеарне пробе биле успешне и да нема радиоактивног отицања или сличне опасности. „Нуклеарна проба извршена је веома мудро и уз поштовање свих технолошких правила“, објавила је (свету) севернокорејска централна новинска агенција. Све земље света, осим Ирана, осудиле су те пробе. Међународни експерти верују да пробе нису биле сасвим успешне и вероватно је изазвана експлозија непреносивог нуклеарног уређаја малог капацитета. Неколико дана касније, Пјонгјанг је објавио да ће се, уколико САД повећају притисак, то сматрати објавом рата. „Физичка средства реакције“ уследиће након нових санкција које су наметнуле и спремно прихватиле многе земље. Након нуклеарних проба расположење јапанског и јужнокорејског друштва се променило. Обе земље су замрзнуле трговинске програме и програме помоћи ДНР Кореји.

До преокрета је дошло након редовне рунде шестостраних преговора (између САД, Кине, Русије, Јапана и двеју Кореја) посвећених нуклеарном програму ДНРК. Њихова сврха није да коначно реши питање севернокорејског нуклеарног оружја – доста времена ће проћи док тај циљ не буде постигнут. Међутим, све чланице „Групе шест“, укључујући пре свега ДНРК, сагласиле су се да баш тај циљ треба да се постигне на крају преговарачког процеса и, друго, постигнут је заједнички став о етапном решавању тог питања. У јулу 2007. године ДНРК је затворила, и ставила под контролу *IAEA*, свој главни објекат за производњу плутонијума – реактор у Бонбону. Почетком септембра, Пјонгјанг је обелоданио све информације о својим нуклеарним програмима (ту су били укључени и програми за обогаћивање уранијума), при томе се сагласио да их оконча до краја 2007. године. Истовремено, постепено је долазило до ослобађања од економских ограничења и санкција које су САД и Уједињене нације наметнуле након севернокорејске нуклеарне пробе у октобру 2006. године. Такође, постигнут је споразум о отварању директних преговора између ДНРК и САД, који још немају дипломатске односе.

Када је реч о Ирану, у том периоду, потврђена је информација да је Исламска Република Иран добила центрифуге од Пакистана, а не од Русије, и да реактор у Бушеру нема никакву значајну улогу у тој сарадњи. Тако проблем у вези с нуклеарним реактором у Бушеру, који је представљао најспорније питање између САД и Русије (више од једне деценије), није толико озбиљан. То је утицало на промену руске политике у региону. У садашњој ситуацији не може се рећи да ће Русија поново да разматра питања нуклеарне сарадње са Ираном и радикалног заокрета у својој политици. Током прошле године ситуација у руско-иранским односима се искомпликовала. Разлози су: кашњење испоруке горива, неплаћање на време, померање рока пуштања у рад нуклеарног реактора у Бушеру и санкције против Ирана.

У штампи се 2006. године појавила информација да Иран хоће да из Африке увезе уранијум-238, погодан за израду оружја (танзанијска царина пресрела је велику количину нуклеарног материјала),¹⁶⁶ указујући на још један пример кријумчарења нуклеарног материјала и технологије.

Маја 2007. у Ираку су одржани разговори у вези с решавањем иранске нуклеарне кризе, који су били интересантни не због њиховог садржаја, већ због тога што су први пут за двадесет и седам година представници САД и Ирана седели за преговарачким столом.¹⁶⁷ Тај историјски састанак одржан је у најзаштићенијем месту у Багдаду – у резиденцији председника Владе Ал-Маликија. Сједињене Државе и Иран представљали су њихови амбасадори у Ираку. Амбасадори САД и ИРИ постигли су сличне ставове о једном

¹⁶⁶ Ivan Gorshkov: Iran will not leave the NPT. Independent newspaper, 8. август 2006. http://www.ng.ru/world/2006-08-08/7_iran.html.

¹⁶⁷ САД и ИРИ немају званичне контакте од 1980, када су прекинути сви односи.

броју питања. Члан иранске владе изјавио је да је састанак протекао у срдачној атмосфери. Међутим, ирачки милитанти реаговали су на преговоре на свој начин: за време састанка у Багдаду дошло је до експлозије у којој је погинуло двадесет и шест људи и рањено шездесет и осам.

Та чињеница као и неке друге чињенице указују на појаву неких позитивних тенденција у политици Ирана у садашњем тренутку: Техеран је вољан да решава сва спорна питања у вези са својим нуклеарним програмом преговорима и да их регулише у оквирима прописа *IAEA*.

Поред тога, у другим земљама у региону десили су се неки догађаји који су на посредан начин утицали на нуклеарне проблеме Северне Кореје и Ирана. Конфронтација између сунитских и шиитских заједница у Ираку достигла је ниво правог грађанског рата; број америчких жртава је порастао, а већина становника САД је против рата у Ираку. Међусобна непријатељства (Ал Фатах и Хамас) у Палестини претворила су се у оружани сукоб и тек је посредовањем саудијског краља постигнут споразум да се формира влада националног јединства. Међутим, изгледи за обнову палестинско-израелских преговора су неповољни.

На глобалном нивоу, нуклеарно оружје је ограничено, па ипак неке земље (да и не помињемо терористичке групе), настоје да га добију. Након нуклеарних проба ДНРК, Јапан је објавио да би требао да ојача свој војни потенцијал и да промени свој став према нуклеарном оружју. Испитивања јавног мњења у Јужној Кореји крајем 2006. године показала су да Јужнокорејанци сматрају да је неопходно да њихова земља има нуклеарно оружје. Према најгорим прогнозама, планета је у опасности од нуклеарне катастрофе, јер ће од тридесет и пет до четрдесет земаља у догледној будућности (на пример, Турска, Саудијска Арабија, Египат, Нигерија и друге) моћи да направи атомску бомбу, а највероватније, то ће прво учинити земље у Азији. Будући да се пет нуклеарних земаља света од осам (три од њих – званично признатих) налази у Азији – Русија, Кина, Израел, Индија и Пакистан, и да, нарочито током последње деценије, ремете стабилност система међународних односа у потенцијално нуклеарним земљама као што су Северна Кореја и Иран, светска заједница наставља да изражава забринутост због ситуације на том континенту.

Може ли тај сценарио да се онемогући? Може ли будуће ширење нуклеарног оружја уопште, а нарочито у Азији, да се стави под контролу? Може ли процес ширења оружја (данас) да се контролише?

Оно што може да се примети у Азији последица је тенденција које су почеле да се јављају много пре такозване нуклеарне кризе у наведеним земљама. Последњих година много се говори о прећутној сагласности светске заједнице у вези с присуством нуклеарног оружја у Израелу, Индији и Пакистану. Поред тога, као што је истакнуто у закључку овог рада, жеља

ДНРК и Ирана да добију нуклеарно оружје могла је да се предвиди. У вези с тим, пет нуклеарних сила и друге развијене земље пружиле су подршку развоју нуклеарног програма азијских земаља. Данас, нови власници нуклеарног оружја играју сличну улогу.

Потражња за нуклеарним оружјем створила је и одговарајуће тржиште. Та потражња је била детерминисана, а и у будућности ће тако бити, страховањем и жељеним циљевима у сфери безбедности, као и историјским и културним антагонизмима. Крајем 20. века понуде (жеље), које одговарају потражњи, биле су диктиране политичким циљевима и амбицијама и захтевале су озбиљне финансијске издатке од оних који су, директно или индиректно, помогли да се направи нуклеарно и ракетно оружје. Могло је да се предвиди да ће се на савременој сцени нуклеарно ширење све више повезивати с материјалним профитом од продаје одговарајућих идеја, наоружања и технологија и све више се, као и у другим сферама од виталног значаја, покоравати логици тржишне економије и глобализације.

Упркос све већој нестабилности, ширење нуклеарног оружја остаје и даље јасно дефинисан и контролисан проблем. Постојали су различити међународни методи и кључни фактори, који су омогућавали превенцију или одлагање даљег ширења клуба нуклеарних земаља. У прошлости, слични напори ослабили су интерес за израду нуклеарног оружја у Јужној Африци, Аргентини, Бразилу, Либији, Сирији и другим земљама. Од 1960, број земаља које су одбиле да производе нуклеарно оружје већи је од броја земаља које су постале нуклеарне силе. Традиционална средства против ширења оружја могу и данас да буду сасвим делотворна. С обзиром на нове тенденције, списак потребних способности за супротстављање ширењу могао би се проширити. Поред тога, схватање разлога који дефинишу спремност једне (или друге) земље да поседује нуклеарно оружје, у сваком од наведених случајева, веома је значајно за смањење потражње за њим. Тренутна ситуација око нуклеарног оружја у Северној Кореји најбоље то потврђује.

За решавање питања ширења нуклеарног оружја неопходни су нови децентрализовани приступи и решења – поред оних који су коришћени раније. Ти приступи требало би да се заснивају на примени најсавременијег интердисциплинарног истраживања. У овом тренутку то би могле да раде само развијене земље. У јесен 2006, Национални обавештајни савет САД (*National Intelligence Council –NIC*) дао је налог за истраживања у вези с потребама студије о развоју нуклеарног оружја Ирана, о којем се писало у америчком издању часописа *The New York Sun* (фебруар 2007).¹⁶⁸ Проучавање последица нуклеарног јачања Ирана биће прва анализа коју ће *NIC* спровести с обзиром на Бушову политику према Ирану и могућност да Иран не успе у

¹⁶⁸ Ali Like. Spies studying “inadmissible prospective”, InoPressa webpage: <http://www.inopressa.ru/print/nysun/2007/02/09/12:51:42/iran>.

својим намерама (финансијске санкције, војни маневри и дипломатски притисак). То истраживање утицаће на будућу процену Националног обавештајног савета о нуклеарном програму Ирана, у којој ће се, као што се очекује, још једанпут анализирати рок производње иранског нуклеарног оружја (што је око пет до десет година). Очигледно је да би такво истраживање и научна и политичка анализа ситуације у другим земљама, ако се узму у обзир њихови циљеви, омогућили дискусију – под једнаким условима – на међународном нивоу како би се постигао компромис у решавању глобалних проблема као што је ширење нуклеарног оружја.

Ширење оружја уопште, а поготово ширење нуклеарног оружја у Азији, нити је неконтролисан нити неизбежан процес. Средства, потребна да се смањи потражња за нуклеарним оружјем, још постоје и још су делотворна, под претпоставком да све заинтересоване земље, на конструктиван начин и правовремено, а када се прилика појави, примене нове приступе одржању међународне безбедности.

Када је реч о нуклеарном наоружању ДНРК, савремена ситуација може да се сматра успешном након четворогодишњих тешкоћа у преговарању, које су изгледале непремостиве. Ова ситуација мора да се схвати у широј димензији без обзира на „вратоломни“ развој догађаја у будућности.

На основу анализе најразличитијих мишљења, долази се до закључка да, за разлику од претходних година, већина експерата не спори чињеницу да се безбедност и стабилност у савременом свету може постићи само ако се узме у обзир мултиполарни светски систем, који је у процесу обликовања. У периоду Хладног рата главна претња безбедности долазила је од могућности глобалног термонуклеарног рата. Та перспектива је могла да се избегне само уз напоре двеју суперсила. Након Хладног рата појавили су се други изазови и опасности – ширење нуклеарног оружја, међународни тероризам и крвави, регионални, сукоби. Њихово спутавање мора да се спроводи не само унилатералним настојањима САД, него и мултилатералним акцијама заснованим на непристрасном процесу мултиполарног светског поретка. Споразум постигнут током преговора Групе шест земаља, представља бриљантну илустрацију за такав закључак. Успех је гарантован само због здружених напора учесника током шестостраних преговора. То је у ствари разрада њиховог заједничког става који је створио стање реалности којег је постала свесна севернокорејска страна.

Још једна важна ствар: успех је почео да се уочава након што су се САД помериле са своје првобитне позиције постављања ултиматума, односно претње силом, Северној Кореји. Вашингтон није крио спремност да сруши режим у Пјонгјангу. У почетку су САД одбијале да воде билатералне преговоре са ДНРК и пристале су да то питање решавају у мултинационалном оквиру, јер су се САД надале да ће освојити наклоност других земаља које су учествовале у преговарачком процесу. То се није десило из сасвим ја-

сног разлога – Русија, Кина, Јапан и Јужна Кореја су против војних акција, рушења режима у ДНРК и њихових последица, слично Ираку, јер се све оне (Јапан, Кина, Русија и Јужна Кореја) плаше таласа севернокорејских избеглица. Последње рунде преговора показале су да су се, на крају, САД суочиле с реалношћу, односно почеле су да се померају даље од своје „униполарне“ позиције.

Поуке из севернокорејског нуклеарног случаја значајне су за решење нуклеарног проблема Ирана. Неки закључци се могу извући већ данас:

- *прво*, шанса за успешно супротстављање ширењу нуклеарног оружја не ствара се применом силе, него преговорима.
- *друго*, мултилатералну сарадњу против ширења нуклеарног оружја требало би спроводити само на бази преговора, трагањем за заједничким решењима – а не окупљањем симпатизера ради примене силе.
- *треће*, при узимању у обзир одсуства узајамног поверења (код оних који желе да реализују нуклеарне програме и оних који нису вољни да дозволе ширење нуклеарног оружја), неопходно је да се делује на координисан начин, корак по корак, до приближавања двеју страна.
- *напослетку*, на основу искуства из преговора с ДНРК, могуће је (и чак је логично) да се разговара о мултилатералном преговарачком процесу са Ираном и стварању, за ту сврху, група или структура у, на пример, САД, Русији, Кини, Индији и Европској унији, а који би те преговоре и реализовали.

Уколико би се ови закључци реализовали то не би ни на који начин шкодило америчко-иранским преговорима о ширим питањима, као што је Блиски исток, или о неком другим значајним проблемима.